

Уладзімер Глыбінны

НА СЪЯТОЙ ЗЯМЛІ

Уступ
З КНЯЖАГА ПОЛАЦКУ Ў СВЯТЫ ГРАД

«...Пріими дух мой от мене во свя-
тем граде Твоем Іерусаліме, пресе-
ли мя в Вышній град Твой Іеруса-
лим. Покой мя на лоне Патриарха
Абраама со всеми угождшими те,
аминь».

*З малітвы Св. Еўфрасінны
Полацкай*

Калі дванаццацігадовую полацкую князёйну Прадславу ахі-
нула раскоша Святога Духа і падказала ёй ісьці ў манастыр,
ніякія спакусы дабротай съвецкага жыцьця не спынілі навагі
прыняць паstryжэныне. Колькі ні галасіла ейная маці і як ні
стараўся пераканаць яе ў перавазе людзкога жыцьця ейны баць-
ка — князь Юры Святаслаў Усяславіч, як ні спакушалі яе ба-
гатыя, знаныя жаніхі з князёўскіх родаў, і як, нарэшце ні стара-
ліся ўзьдзеіць на яе родныя дзядзькі, не скарылася маладая кня-
зёйна. Голос Божы ў ёй выявіўся мацнейшым і непераадоль-
ным перад ablіччам абы якіх спакусаў. І вось унучка славутага
Полацкага князя-волата Усяслава становіща манахінія Еўф-
расінніяй, каб служыць Божай справе, будаваць манастыры,
шырыць духовас слова, перагісваючы книгі, малюючы абразы,
вышываючы рызы, упрыгожваючы мастацкім каштоўнасцямі
крыжы, выхоўваючы манашак у паshanе і любові да Бога, дапа-
магаючы бедным. Пад ейным кіраўніцтвам прынялі паstry-
жэньне родная сястра Гардзіслава (Аўдакія), стрыечная сястра
Зьвеніслава (Яўпраксія), пасылья дзьве пляменніцы, Агафія і
Яўфімія. А на схіле свайго жыцьця Св. Еўфрасіння знайшла
ў сабе досышь сілы, каб разам з сястрою Яўпраксіяй і братам
Давідам паехаць у Святыя месцы палестынскія. Наведала

Канстантынопаль, Сабор Св. Сафіі і іншыя цэрквы, прыняла багаславеные патрыярха. На Святой зямлі колькі разоў пакланілася Гробу Гасподняму, паставіла там залатую кадзільніцу і прасіла Господа Бога ў малітве, каб спадобіў яе адыхыці ў лепшы съвет у Святым горадзе. Праз 24 дні пасля заняджаныя аддала дух Богу 23 траўня 1167 г. і была пахована ў палестынскім манастыры Феадосія. У 1186 г. мошчы Св. Еўфрасініі былі перавезены ў Кіеў, адкуль у 1910 г. былі перанесены ў родны горад Полацак.

Летапісцы княжага града Полацка адзначаюць асаблівую славу тога места, што ўзгадавала такую сладкую дачку, нявесту Хрыстову, Прародобную Св. Еўфрасінню Полацкую. Ейны шлях з княжага Полацку ў далёкую Святу зямлю і Святы град Ерусалім зайсёды быў і будзе на векі вечныя пущаводнай зоркай для ўсіх тых, хто прагне адведаць пакутную радзіму Хрыста. З гэтай думкай не разлучаўся і наш беларускі паломнік, які праз 799 гадоў пасля Св. Еўфрасініі прыйшоўся ейнымі шляхамі па гарачай палестынскай зямлі ў пошуках тae ж духове і жыватворчае вады, што вадзіла і водзіць цi аднаго паломніка з усяго съвету да Христовае крыніцы.

I. У ДАРОЗЕ ПРАЗЬ ЯРДАНЬ...

«Дождкык, дождкык, перастань!
Я паеду на Ярдань...»
Зъ песні

Усевалад Ціхановіч усю ночную дарогу праз акіян, Францыю, Італію ды Сяродземнае мора ніяк ня мог дайсьці да спаю. На ўсходзе далягляд заружавей нечакана рана, і вочы мімавольна цягнуліся пасалавелым позіркам да самалётнага вакна, пад вузенькай проламкай якога пераліваліся на ўсе лады й адцененні нязвычна зыркія, да болю ў зренках праменіні ранынга, яшчэ поўнага белаты, сонца. А яно раптам пачало ўсё больш настырліва і рашуча наступаць з усходу. Тае начы нібыта й не было. У дрыготкім гуле неяк неўзакажна прабеглі гадзіны ночнае рупнасці. Неўспадзейкі морак пачаў таяць і каля Ўсевала. Адылі, нат прыпаўшы да празрыстае шыбіны і любуючыся то бляявымі хмарынкамі, якія суцэльнай коўдрана ўсьцілалі акіян унізе і тварылі ўражаныне нябеснага скляпенія пад самалётам, то жмурачыся ад сьвітальнага заранку, ён ня мог вызыва-

ліца ад глыбокага ўтрапенія, якое ім уладала скроў. Ніякая пярэстасць і нязвыкласць уражаныя не магла адцягнуць яго ад тae галоўнае думкі, што сьвідравала голаў і будзіла трапятаныне ўсхваляванае душы. Мроі пераносілі яго з прасыцягай акіяну, пазыней з прастораў французскіх палёў, што набягалі зелянінай дуброваў і жаўціною пшанічных палетак, а далей ад італьянскіх дбайна высаджаных садоў і панатыканых уздоўж узьбярэжжа каменных глыбаў-гарадоў туды... куды ён цяпер ляцеў пасля столькіх год мараў, плянаў, меркаваніяў, трываніяў. У думках і ўявах ён ужо даўно, ад пачатку рыхтаванняў быў там, куды цяпер высака ў паднебесі нёс яго гэты ракетны лятун.

Святая зямля!.. О, як яму жадалася хутчэй адчуць пад падэшвамі гарачыню распаленага пяску, па якім хадзіў Вялікі Збаўца, сваімі вачымі навечна занатаваць у памяці так добра ведамыя зь Святога Пісма, дарагія сэрцу мясыціны! Прадчуваныне блізкімі іх пачалося ўжо ў Сырыйскай пустыні, калі за вокнамі аўтобуса, што на ўсю хуткасць нёс паломнікаў на поўдзень ад Дамаска да Ерусаліму, навыперадкі беглі бясконцыя палі чорнага каменьня ды занядбанага людзымі парыжэлага пяску. Перад зьмярканьнем, калі дзённая гарачыня раптам пачала зынікаць пад павевамі прахалоды, а аўтобус сунуўся ўздоўж даліны зь першымі адзнакамі пажоўкай зеляніны, было абвешчана, што падарожныя ўжо на запаветнай Палестынскай Зямлі. Недзе ў передгор'і час-часам пабліскавала стужка далёкай рачулкі. Яна то зынікала за гарамі зыбучага пяску, то зноў раптойна зіхацела няроўнай ценеңкай палоскай на даляглядзе. І раптам, зусім нечакана, ужо ў непрагляднай цімноце аўтобус запыніўся адразу за мостам на высокім насыпу.

— Рака Ярдан! — пранеслася ад аднаго да другога шапатлівым голасам уразылівая навіна.

— Святы Ярдан! — ураз адгукнулася маланкай у сьведамасці кожнага паломніка. І кожны навыперадкі подбегам старайся хутчэй апыніцца на беразе каля струменю, якім калісці амываўся ў духовай раскошы наш Вучыцель. Паломнікі пачалі згружвацца на ўсхонным каменным беразе, які якраз каля мосту тварыў досьць шырокую пляцоўку. Кажны пільна ўзіраўся ў таямнічы бляск віратлівага невялікага струменю ўнізе, цікаваў водбліскі ўзыходзячага маладзіка ў ім і з нявыказным трапятанынем сэрца ўслухоўваўся ў ягонае ціхе, поўнае таёманага сэнсу, вуркатаныне. Неўзабаве Уладыка, суправаджаны колькімі сьвятарамі-паломнікамі, распачаў маленьне. Аб'яднаныя па-

ломніцкім энтузіязмам галасы ўскаланулі прастору. Гулкае рэха далёка ў горы і пустыні панесла слова малітваў, поўных чала-вечага смутку і болю за того, чым імем на векі вечныя стаўся слáўным і набыў незгасальнае сымбалічнае сілы гэты выток жывое вады сярод няжывой, здавалася б, спаленай дашчэнту, пустыні. І доўга-доўга ночную цішыню пустыні, што аддавала цяпер назапашанае за доўгі ліпеньскі гарачы дзень цяпло бяз-доннай нябеснай сіні, разрывала гучна-вымоўная слава Господа Богу, паслаўшаму свайго Сына для выратаванья роду чала-вечага. Кажны з самага дна свайго сэрца выказваў поўным голасам бязъмежную ўдзячнасць Усіышняму за шчасце спадобіцца хоць у нечым Божаму Сыну і прыйсціся ягонымі пакутнымі дарогамі. Дзіваліся ў небе карагоды зорак. Спасыця-рожліва з вышыні ледзь-ледзь свяціц зубцаваты акраец месяца, што бліскучай падковай узыходзіў над галовамі незнамцаў і ледзь кранаўся іхных узбуджаных, бледных у ночным свягле, твараў.

Па часе ўсе спаквала вярталіся да аўтобуса. Рэшту дарогі ніхто не адазваўся ні словам. Ніхто не пачував сябе ўстане па-рушыц агульнае ўрачыстасці пачуццяў, якія паланілі кожнага ў роўнай меры. Дарма што гэта было адно спатканье з пачаткам ракі па дарозе, што яшчэ мусіць адбыцца ў іншым месцы сустрэча з адмысловай мэтай вадохрышча і святой малітвы на Свяшчэннай рацэ, аднак гэтае першае запазнаньне зь ёю пакінула па сабе глыбокі сълед. Ва ўнісон з усімі Усевалад Ціхановіч таксама нік не адышоў ад одуму ўсю дарогу. Яму яскрава згадвалася, як ён малым зь іншымі дзецьмі менская акраіны ў летні дождзьк, закасаўшы свае штаніны, гойсаў праз лужыны вады і голасна съпявая:

Дожджык, дожджык, перастань,
Я паеду на Ярданъ
Богу маліцца,
Цару кланіцца!

І неяк так заўсёды здаралася, што Ўсіышні ўслухоўваўся ў дзіцячу шчырую беспасярэднюю просьбу і дараўвалі канец дажджу. Радзелі цёмныя хмары, свяцілела паветра, а за момант паказвалася сонца і пачынала листраваць бліскайкамі паверхню набраклае зямлі. На ўскос нябеснага выгіну клалася пярэстая вясёлка. Дзіцячай радасці не было канца! Хлапчукі брызгаліся рэшткамі гаварлівае вады зъбягаючых у раку раўчукой, нібыта съпяшаючыся спажыць з Божага дару зямліцы. Дрэвы і травы пілі і пілі, каб напіцца за ўсе сухія дзянькі ды надоўга

наперад. Усё пералівалася ў колерах яркага съвялага і зыркае зеляніны. Съвет быў напоўнены шматфарбнасцяй і выдаваўся гэткім яркім, як ніколі пазней. Цуд Божы тварыўся на нашых вачох і даваў дзіцячаму ўяўленню безыліч доказаў, што Божанька адгукaeцца, калі Яго просім.

Ня думаў тады, не гадаў, што цяпер, амаль праз паўсотні гадоў, давядзецца пазнаць такое шчасце, беспасярэдне ўбачыць і адчуць гэтак часта згадваную раку.

— І хіба ж ужо ні цуд, што адно называе ў дзяцінстве ста-еца яваю на склоне жыцця? — думаў і дзівіўся ўпотай Усева-лад, адно адчуваочы, што нешта падобнае думаюць і адчуваюць іншыя, што панурыліся цяпер у свае ўспаміны і баяцца адно, каб нехта не скрануў іх з таго одому.

Так незадўажна мінулі ў цемені колькі высокіх горных на-сыпau. Ужо апоўначы раптам засвяціліся ў далечыні агні вялі-кага места. Неўзабаве начны незнамы горад вітаў падарож-ных гулам машыннага руху, варухлівым натоўпам начных гу-лякаў. Неўзабаве гатэльныя службоўцы ў ёўрапейскіх гарніту-рах, але з арабскімі аліўкавымі ад загару тварамі прымалі і разъміяркоўвалі прыбыльных. Чулася незвычайная, незнамая га-ворка, шмат было беганіны і гармідару. Нарэшце ўсё супако-ілася. Каждага чакала ў пакоях стомлівая кароткая, адылі гора-ча-ўдушлівая паўднёвая ноч. Ад узрушэння вочы доўга не зыліпаліся. Аднак стома даканала свайго. Ніхто гэтак і не паба-чыў, як золак прыйшоў на зъмену кароткай начы, а ўсьлед за ім пачулася звыклая для ўсходу муздзінавая перадранишняя песъ-ни-заклік да магамэтанаў, каб дбалі пра Бога. Кажны засынаў, трывънячы пра прышлы дзень.

II. СЭРЦА СЪВЕТУ

«Светися, светися, Новы Іеруса-
ліме...»
Зь Велікоднага канону

І вось нечакана рана пакоі паломнікаў былі залітые съвяты-лом паўдзённага свяцілі, і пачалося жыццё ў самым асярод-ку зямлі, да якой зъвярталіся і якой дыхалі заўсёды нашы сэр-цы, калі згадваліся ў малітве боскія чыны нашага Збаўцы. Перш-наперш нашыя душы цягнуцца да храму Жываноснага Гробу Гасподняга ў Ерусаліме. Гэта якраз самае запаветнае месца на

Святой зямлі, дзе кожны камень апавяшчае бязьмежную любоў да нас Боскага Сына.

Мы ледзь не подбегам мінаем Дамаскую Браму, што адлу-
чае Стары Ерусалім ад Новага, працісаемся сілком праз пярэ-
сты натоўп гаманлівых арабаў, што суцэльнym патокам запаў-
няюць вузенъкі вулкі са сваім скарбам на восьліках, не зьвяр-
таем увагі на гандляроў, што ледзь не сілком старающа зацяг-
нуць нас у свае крамы, паразьвешваўшы на вуліцах свае ткані-
ны, кумпякі забітых барапоў, павыстаўляўшы тысячи мяшеч-
каў крупай, муکі, сушанае і съвежае гародніны і садавіны. У на-
шай галаве адна думка, адзін намер — хутчэй дапяць тога запа-
ветнага сэрца, дзе дзеля любові да нас грэшных адбылася тая
тайная ахвяра Збавеняня.

І вось паслья, здавалася б, бясконцага змагання і пераадо-
лення гандлярскіх спакусаў меркантыльнага съвету па дарозе
нарэшце мы каля храму Жываноснае Дамавіны. Ён увесе у
абыймах іншых царкоўных пабудоваў: Грэцкай патрыярхії,
Лацінскага, Армянскага і Копцкага манастыроў. Дзеля таго яго
не відно здалёку. Паслья землятрусу 1827 г. ангельскія інжынэ-
ры ўмацавалі яго жалезнім і драўлянымі контрафорсамі. Ужо
каторы год храм у рыштаваньях дзеля таго, што адбываецца
рамонт. Дзень і ноч чуеца стук малаткоў: выпрабоўваецца каж-
ны камень, каб уся пабудова не абвалілася ў крытычныя часыны
землятрусаў, якія часам наведаюць гэтые краі. Усімі працамі
кіруюць трох архітэктары: француз, грэк і армянін. Разам з тым
праводзяцца раскопкі. Ужо дакапаліся аж да пластоў з часоў
крыжаносцаў. А ня так даўно ўжо дайшлі нават да фундаманту
з часоў Царыцы Алены, г. зн. IV стагодзьдзя.

Тут, дарэчы, будзе на часе прыгадаць крыху з гісторыі гэтага
найвызначнейшага храму ў съвеце.

Паслья разбурэння Ерусаліму ў 70 г. нашае эры аж 180 га-
доў цягнулася зынявага і ганьбаваньне з боку паганскіх рымля-
наў. Язычнікі зьдзекаваліся над помнікам Бессьымяротнасці.
Каб схаваць ад чалавечых вачэй Выратавальну Пячору Ўлас-
крошаныя, яны навезылі адусюль зямлі і каменіні, рознага
съмяцця і засыпалі імі ўсю тэрыторыю Жарсыцяў Хрыстовых,
пазней забрукавалі каменьнямі. А імпэратор Адрыян пабуда-
ваў на Галгофе храм Вэнзы, а на месцы Ўласкрошаныя Хры-
стовага — храм Юпітэру. З тых часоў Галгофа і ўвайшла ў межы
гораду. І адно ўжо ў чацвёртым стагодзьдзі тое месца было
ачышчанае ад съмяцця аж да зямлі, паганскія пабудовы былі
зруйнаваныя, і перад вачыма зноў адчынілася Выратавальная
Пячора, съведчанье съвятога Ўласкрошаныя. На царскі загад

быў пабудаваны варты яе храм. Царыца Алена, дарма што мела
ўжо 80 гадоў веку, сама прыехала ў 326 г. у Ерусалім, каб кіра-
ваць пошукамі Крыжа Гасподняга. Па ейных плянах і будава-
ліся хрысціянскія храмы па ўсёй Святоі зямлі. Рэшты ейных
храмаў і на сінія служаць маякамі і паказынікамі дакладных
месцаў Эвангельскіх падзеяў. Паводле ейных храмаў пазней
будавалі імпэратор Юстыніян, і крыжаносцы, і ўсё хрысціян-
скія дойліды пазнейшых стагодзьдзяў.

Храм Уласкрошаныя Хрыстовага, гэты Новы Ерусалім, быў
нагэтульскі дасканалым узорам хрысціянскага дойлідства і цал-
кам зіхаець золатам і мармурам, што ўяўляе сабою незраўнаны
ні з чым узор великанынскіх і хараства. Нездарма аб ім съпя-
ваеца ў Велікодным каноне: «Светися, светися, Новы Іеру-
салім...» Дарэчы, тагачасны храм быў у тро разы большы за
сучасны.

Храм Уласкрошаныя Гасподняга ўжо тады аб'яднаў сабою
пад адным дахам Пячору Ўласкрошаныя Хрыстовага, Галго-
фу і месца знаходжання Крыжа. Гэта быў храм вялізарней-
шых памераў. Знадворку съцены былі зробленыя зъёсаных
камянёў. Зьверху царкву пакрывалі волавам, а ў сярэдзіне столь
з разных кесонаў накшталт шырокага мора. Яно пашыралася
над сярэднім нэфам, пакрытым золатам, якое асьвечвала ўвесе
храм блескам накшталт прамянёў сонца.

Ува ўсю даўжыню храма ішлі калянады. Насупраць трох
усходніх уваходаў у храм было дванаццаць калёнаў па коль-
касці апосталаў. Яны былі ўпрыгожаныя па капітэлях вялікімі
сярэбранымі келіхамі.

Урачыстае асьвечэнне храма Ўласкрошаныя Хрыстовага
айцамі Тырскага Сабору 13 верасьня 335 г. адзначаецца да сёнь-
ня съвятам Аднаўлення храма ў Ерусаліме штогодні 13 ве-
расьня, ведамага ў народзе як съвята «Словушага Воскресения»,
г. зн. заместа нядзелі дзеля таго, што 13 верасьня не заўсёды
выпадае на нядзелю.

Аднак пабудаваны царыцай Аленай у IV стагодзьдзі вялі-
касны храм Уласкрошаныя Гасподняга не захаваўся да нашых
дзён. Ён неаднаразова разбураўся заваёўнікамі-іншаверамі, ад-
будоўваўся, зноў разбураўся да фундаманту. Апошняе зруйнава-
ньне яго мела месца ад выпадковага пажару ў 1809 г. І толькі
адноўлены паслья тога пажару ён дажыў да нашых дзён. Цяпер
ён, ведама, больш сыцілы ў параўнанні з храмам IV стагодзь-
дзя. Аднак ягоная слава і значанье ляжаць, магчыма, больш
усярэдзіне яго, чымся знадворку — іначай кажучы, ягонае зна-
чанье духовае, а не ў вонкавым выглядзе і пышнасці. Для

каждага хрысьцяніна наведваньне яго становіць найважнейшую надзею ў духовым жыцці і станаўленыі або самавызначэнні рэлігійнае станоўкасці.

III. МАЛІТВА ЛЯ КАМЕНЯ ПАМАЗАНЬНЯ

«Войдите, странники, во обитель Господа, во Гроб Жизни, где благодать обитает и благословенный Свет не иссякает».

З колінняга надпісу на левым баку храма Гасподняга

Перад адзіным цяпер уваходам у храм Гасподзен невялікі пляц. Мы стаім на ім удзялівяя лёсу за тое, што ён даў нам змогу цяпер мілаваць зрокам гэтых пэрлы. Справа Аўраамаўскі манастыр, дзе цяпер жыве Святагробскае Брацтва і які быў пабудаваны на месцы, дзе некалі, паводле паданьня, Патрыярх Аўраам рыхтаваўся прынесыці ахвяру — свайго сына Ісаака. Манастыр пабудаваны ў XVI-XVII стагодзьдзях. А да VII стагодзьдзя там быў стол для зборання міласці для бедных. Мы любуемся храмам Сарака Пакутнікаў, з каланчы якога чуцён урачысты звон званоў, падараваных царкоўнымі людзьмі нашае Бацькаўшчыны ў часе Крымская вайны. Далей вочы спыняюцца на храме Жонак-Міраносьбіта, пабудаваным на месцы зьяўлення Хрыста Ўваскреслага Святой Марыі Магдаліне. А побач зь ім нельга не адзначыць храм Св. Якава, Брата Гасподняга, дзе захоўваецца трон патрыярхаў Св. града, спадчыннікаў Св. Якава. Некалі на правым баку храма Гасподняга быў надпіс: «Вкуси, поклонник, истиннага наслаждения; войди в радость Господа, в многообильное светом небо — мать церквей».

І мы трапягліва ўваходзім у Хорам Хорамаў. Айцец архімандрит з глыбокай пашанай прыкладваеца да апаленай калёны, зь якое ў Вялікую Суботу праваслаўных атрымалі Жыватворны Агонь, які вяшчаў ім зварт Храму.

Мы ўсе схіляемся ўкленчаныя перад жоўта-ружовай мармуровай плітою — Каменем Мірапамазаньня. Пад ёю сапраўдны камень, на якім знятае з крыжка Вельмічыстое Цела Хрыстовае рыхтавалася да пахавання Св. Язэпам і Нікадзімам. Да пачатку рамонтных работ над плітою стаяў высокі пазалочаны

балдахін з чатырма ад праваслаўных, дзвівома ад каталікоў і дзвівома ад армянаў вялікім незгасальными лямпадамі. Каля іх стаялі шэсцьць вялікіх падсвечнікаў. Вакол пліты на раме грэцкі тэкст, які значыць: «Благообразный Иосиф с древа снем Пречистое Тело Твое, плащаницею чистою обвив и благоуханьми покрыв положи».

Гэта ў часе Чына Пахаваньня ў Вялікую Пятніцу Святая Плашчаніца крыжовым ходам узносіцца на Галгофу і адтуль пасъля ўнізе кладзеца на Камені Памазаньня, пасъля таго як яе тры разы абнясуць вакол. У той час адзін са святароў узлівае міру на Плашчаніцу. Затым яе пераносяць у Дамавіну Гасподню і пакідаюць яе там да раніцы.

Дзеля таго што Камень цяпер быў самотным, пазбаўленым упрыгожаньня балдахінавага і незгасальных лямпадкаў, ён яшчэ больш адцяняў і рабіў уразлівым напамін аб tym, што тут адбылося бадай што дзве тысячы гадоў таму назад. Паломнікі надоўга застывалі схіленымі над Каменем Памазаньня, як бы не ўстане адараўца губамі ад вялікшае рэліквіі пакутаў за кожнага з нас паасобку і за ўсе нязлічаныя пакаленыні ў вякох.

Усевалад Ціхановіч як укленчыў і прыпаў тварам да халоднага мармуру, то гэтак і застаўся праз доўгі час, раз за разам хрысьцічыся і абліваючыся непадробленымі съязьмі. Каля яго з абодвух бакоў увесь час мяняліся людзі, згіналіся, цалавалі камень і разгіналіся, а ён усё ніяк ня мог адараўца мокры твар ад Пліты Пакутаў. У ягоным уяўленыні паўставалі абрэзы таго, чые зраненае і ўкрываўленое цела съяцілася тут пад Плашчаніцай адвечнай тайнай нясыцерпных Жарсыцяў і чые пакуты сталіся Збавеннем усяго людзтва на векі вечныя.

«Божа, мой Божа, Госпадзь Ісус, як жа мала мы зрабілі яшчэ ў жыцці добра, добрых справаў, калі парайнаеш іх з твайм Вялікім Чынам!» — думаў Усевалад, усё так жа ўкленчыўшы і плачучы ўсім сваім страсянутым нутром. — Ты дзеля нас аддаў усё жыццё і не збаяўся самое съмерці, хаця ж і мог ухіліць яе. А мы, съмертныя і вінаватыя на гэтай грэшнай зямлі, што мы зрабілі, каб іншым, блізкім і далёкім, сталася лепш у гэтым жыцці і каб зямля змыла зь сябе больш грахоў? Ці ж мы рабілі заўсёды паводле твойго запавету — любі бліжняга свайго, як сябе самога? Хіба ж мы заўсёды плацім чыстай любоўю за зьдзейсненая нам і іншым злó? Твае чынны былі, ёсьць і вечна будуць для нас пуцяводнаю зоркаю, якую блізу што дзве тысячы гадоў таму назад запалі ю Вялікі Уладар Святу і паслаў нам за настаўніка свайго Сына. А твае пакуты паказалі нам шлях да

ачышчэнья і збаўленъя. О, ніхто ніколі яшчэ не зазнаў такіх выпрабаванъяў, гэткіх кпінаў з боку грэшнага чалавека, дзеля выратаванъя і збаўленъя якога Ты быў пасланы ў гэты съвет. Воіны цябе аплёўвалі, акідавалі брыдкімі словамі, калолі цернямі, крывавілі цябе пікамі, ўганялі цвікі ў тваё жыватворчае цела. Ты паміраў, съякаючы крывёю пад выгукі зброду, які сам ня ведаў, што за злачынства ён чыніць. Але цянаю съмерці і пазнейшага Ўваскрошанъя Ты выратаваў нас, у тым ліку і тваіх катоў, ад пагрозы духовага съмерці. Ты сваёй съмерці перамог съмерць. Г толькі дзяякоўчы твайму Божаму дзеяньню мы цяпер усе нясем у сабе надзею на Збаўленъе і магчымасць Праведнага жыцця і ў гэтым і ў іншым съвеце. Даруй, Божа, нашыя недасканалыя справы, каб мы сталіся лепшымі паводле твайго Святога Ўзору. Пашлі нам тваю ласку, дазволь тваёй духовай раскошы адведаць нас і збагаціць нас неўміручымі каштоўнасцямі любові, дараўальнасці і дабрыні», — шапталі Усеваладавы вусны. — «І чаму ж ня мне, грэшнаму, Бог паслаў такія выпрабаванъні? Але мусіць так трэ’ было, бо толькі з тваёй духовай сілай адно і магчыма было ператварыць іх на дабро ўсім людзям. Адно ты мог съмерція съмерць пераадолець. Слава табе, Слава! Клянуся быць лепшым, каб спадобіцца табе. Амін!»

Раптам Усевалад адчуў у сабе нейкую надзвычную палёгку. Быццам цяжкі камень адпаў з ягоных грудзей і ён пачував сябе нібыта вызваленым ад немачы. «Значыцца, Ісус Хрыстос пачуў мае словаў», — з радасцю прамовіў сам сабе ён і пачаў зноў горача дзякаваць Збаўцу. За момант ён ужо быў у стане спыніць свае лемантаваныні і крыху асушиць твар ад гарачых сылёзаў. Ён узыняўся, перажагнаўся яшчэ раз, пашалаваў наапошку Камень Мірапамазанъня і акрылёны адышоў убок. И ўжо тую рэшту часу ў храме Гасподнім ён пераканаўча адчуваў, што анёл-захавальнік распасыцер свае крылы над ім і ўжо не пакідаў яго ні на момант самотным.

IV. СЪВЕДКІ КРЫЖОВЫХ ЖАРСЬЦЯЎ

«Аще веруеші, узриши славу Божию».

Надпіс на абразе Хрыста ў цярновым вянку на месцы ўзыняцця Крыжа

Усьлед за іншымі паломнікамі Ўсевалад Ціхановіч падаўся ўперад. Удзялтвім паглядам ён зацеміў зылева ад Каменя Мірапамазанъня мармуровую плітку, акратаваную каўпаком. Там некалі стаялі засмучаная Багамаці і Св. Марыя Магдаліна, іншыя жанчыны ды апостол Іаан Багаслоў, калі Збавіцеля здымалі з Крыжа. Над ёю заўсёды гарыць лямпада.

Пачалі падымацца справа па сходах у змроку, адно пры съявіле ледзь тлеючых лямпадаў, на скалу — месца ўкрыжаванъня Господа. Наверсе невялікая царква з купалападобнай столлю скрэз у абразах Хрыстовых пакутаў. Месца ўзыняцця Крыжа належыць да грэкаў, а месца прыбіванъня да Крыжа да каталікоў. Абодвы маюць прастолы для Божай Літургіі. У лацінскім алтары багатая мазаіка: над распасыцертым і прыбіваным да Крыжа Божым Сынам стаіць жалобная Божая Маці. Справа ад алтара ў сцяне вакно ў каталіцкую царкву Засмучанай Божай Маці. Некалі тут былі дзьверы, праз якія ўвайшоў імпэратор Іраклі, босы, у вопратцы ціхмянага і з Жыватворным Дрэвам Крыжа Гасподняга пасля таго, як апошні быў адабраны ад Пэрсаў.

За месцам узыняцця Крыжа вялікае Ўкрыжаванье з укленчанымі перад ім Божай Маці і Св. апосталам Іаанам Багасловам. Перад Укрыжаваннем — адчынены прастол у выглядзе пліты на чатырох мармуровых калёнах. Над ім мноства дарагіх лямпадаў, сярод якіх ёсьць і зробленыя сваім часам за кошт ахвяраў нашых суродзічаў. Вялікая срэбраная зорка і ёсьць самым месцам ўзыняцця Жыватворчага Крыжа. Гэта месца Збавінъня ўсяго чалавечтва, дзе з Крыжа прагучалі слова Ісуса Хрыста і пра якое царкоўная песня кажа словамі: «Да молчит всякая плоть человеча и да стоит со страхом и трепетом...»

Над самай адтулінай у зорцы абраз Хрыста ў цярновым вянку з надпісам славянскай вяззі. Унізе слова: «Веруем, Господи, и благодарим Тя». Гэта месца найвялікшага ўніжэнъня Сына Божага, і тут нават патрыярх і архігерэ служаць бязь мітраў. У часе ночных літургіяў каля Галгофы адбываецца агульнае гавеньне, паніхіда з памінаньнем нябожчыкаў. На месцы двух

крыжоў разбойнікаў, абазначаных чорнымі коламі на мармуровым памосце манахі сьпываюць акафіст Хрыстовым пакутам і прыпевы разважнага разбойніка: «Ісусе, Сыне Божій, помяни нас егда пріидеші во Царстві Твоем».

Справа ад Укryжавання побач з грэцкім прастолам — вялікая расколіна ў скале, упрыгожаная срэбрам. Гэта ад землятрусу, калі Укryжаваны Хрыстос прамовіў: «Совершишася» і «преклонь главу, предаде дух». Яна асабліва добра бачная зь пячоры пад Галгофай, так званай капліцы Адама. Тут горы наламанага каменьня сьведчаць аб tym жаху, якім сама прырода выкасталася ў часе съмерці Богачалавека-Творцы.

На гэтым месцы некалі праведны патрыярх Ной пахаваў косьці прабацькі Адама, і яны ў часе ўкryжавання былі палітыя Крывёю Хрыстовай, дзеля чаго й існуе традыцыя маляваць пад Крыжом Збаўцы чэрап Адамаў.

У Адамавай капліцы адбываліся памінальныя маленіні. Там жа побач і Прыёмная рызніца, дзе паломнікі запісваюць імёны сваіх памёршых родзічаў дзеля памінальня іх на Дамавіне Гасподнія. Адтуль можна трапіць у мошчазахавальніцу сьвятых. На Галгофе няма дзённага съвятла: яно пагасла ў часы нялюдзкіх пакутаў Богачалавека і да сяньня адно мноства спушчаных з скляпеністае столі лямпадаў крыху азараюць патаемны прыцемак.

У мошчазахавальніцы маеща і Крыж зь вялікім кавалкам сапраўднага Жыватворчага Дрэва Хрыстовага Крыжа.

Пакідаючы капліцу Адама, па абодвух бакі відаць каменныя лавы, пакрытыя дрэвам. Там у часы крыжаносцаў і пазней стаялі саркафагі першых Ерусалімскіх каралёў — Готфрыда Булёнскага й ягонага брата Балдуіна. Уся падлога была маставаная магільнымі плітамі памёрлых у Палестыне рыцараў, але ад іх мала што засталося.

Спусціўшыся па 17 ступенях з Лобнага месца Галгофы і апынуўшыся зноў каля Каменя Мірапамазання, паломнікі бачаць справа ў прыцемку калідор, які вядзе вакол царквы Уваскрошання. Уздоўж калідору размешчаныя малыя алтары ў гонар Пакутаў Хрыстовых. Там калісьці захоўвалася і начынне для катавання Сына Божага. Першым ёсьць алтар Ганьбовання, або капліца Цярновага Вянка. Яго прастол знаходзіцца на абломку калёны, на якой некалі сядзеў Выратавальнік на двары Прэторыі, а воіны зьдзекаваліся над ім, як над царом. Тут у сярэднія вякі яшчэ захоўваўся калочы вянок, якім злыя стражнікі ўвянчалі Господа.

У колькіх кроках далей таксама справа лесьвіца вядзе ў падземны храм царыцы Алены з купалам на паверхні зямлі. Ён ужо асьвятыца праз вокны ў купале. Адтуль па сходах у правым куце можна спусціцца ў пячору — старую цыстэрну, куды быў скінутыя пасыль ўкryжавання крыжы трох укryжаваных. Пазней зь вялікім цяжкасцямі тыя крыжы былі адкапаныя пад асабістым кірауніцтвам Св. царыцы Алены. Яна сама прысутнічала на раскопках тае цыстэрны і натхняла работнікаў-далакопаў капаць глыбей, кідаючы ім копы грошай. Цяпер тут стаіць бронзавая статуя Св. царыцы Алены, а побач у глыбіне — каменная пліта з мазаічным праваслаўным крыжом на месцы знаходкі Жыватворчага Дрэва. Яно доўга тут і захоўвалася. У знак Узнянцыя Крыжа тут адбываюцца ўрачыстыя службы з крыжовым ходам і чынам Узнясеньня.

З царквы Св. Алены па галерэі ідзэм да капліцы Распадзелу Рызай Хрыстовых і бачым прыгожую ікону — абрэз гэтага здарэння. Тут некалі захоўвалася і частка рызы Хрыстовай. Далей будзе капліца ў гонар Св. Лонгіна, сотніка, які каля Хрыстовага Крыжа гатоў быў паверыць у Сына Божага, а каля Хрыстовага Гробу канчальна паверыў у час Уваскрошання. Паміж IV і VI стагодзьдзямі тут яшчэ можна было бачыць піку, што пракалола цела Хрыстовае. Напамінам пра тыя падзеі цяпер там на сцяне вісіць ікона, на якой адлюстраваны сотнік, які каля Крыжа называе ўкryжаванага Сына Божым, а на іншай іконе ён ужо паказаны абезгалоўленым за туую веру і памагаючым жанчыне знайсці ягоную галаву і вылечыцца ад съелаты.

На поўдзень ад алтара Св. Лонгіна — дзіве каплічкі ў мораку. У бліжэйшай — капліцы Ланцугу — знаходзіцца пліта зь дзвівумі шчылінамі для ног, куды саджали асуджаных на съмерць злачынцаў. З іконы над плітой відаць, што Ісус Хрыстос быў таксама закуты ў кайданы. У капліцы Божай Маці на дасканалай іконе мы бачым яе ў тужлівай малітве ў акружэнні плачучых міраносіцаў у страшны дзень Укryжавання і Съмерці Господа.

Простай скляпеністай галерэй мы трапляем у Францыскансскую царкву, пабудаваную ў гонар зьяўлення Уваскраслага Збаўцы перад Свайгай Маці. Тут каля ўваходу направа на не-vealікім алтары захоўваецца частка парфірнае калёны, да якое Збавіцель быў прывязаны на двары Пілага ў часе бічавання. Да тae калёны можна дакрануцца канцом даўгой трысыціны, што ляжыць тут жа, дарма што яе адлучае ад наведвальнікаў

агарожа. Пакланіца ёй і пацалаваць магчыма ў Вялікую Сера-
ду, калі ў часе каталіцкага Вялікага Тыдня яна адчыніеца для
адведальнікаў.

У гэтай жа царкве шануеца месца ўваскрошанья памер-
лай жанчыны шляхам дакрананья да Жыватворчага Крыжа
Гасподняга, калі ён быў знайдзены. Нельга абысьці па дарозе
на поўдзень каля вялікага слупа каталіцкі алтар зъявішча Хры-
ста Св. Марыі Магдаліне. Таксама ёсьць там яшчэ і капліца
Сырыцяй, якая мяжуе з падземнымі грабніцамі і пахавальнымі
пячорамі Самавітага Язэпа і Нікадзіма, першых Святагробо-
цаў Христовых, а таксама Копцкая капліца з прыроднай ска-
лою пячоры Св. Дамавіны. Амаль над уваходнымі «вратамі» ў
храм Гасподзен ёсьць царква Багародзіцы, якая належыць ар-
мянам. Аднак бальшыня гатых прыдзелаў належыць Грэцкай
Праваслаўнай царкве.

Гэтак вакол саборнай царквы Ўваскрошанья ўздоўж гале-
рэі ўсе названыя тут капліцы становяць сабою як бы наглядны
«крыжовы шлях» для яго ўшанаванья. Кажная з іх дапаўніе
агульны абрэз Христовых Жарсыцяй і робіць уяўленыне аб іх
больш канкрэтным і адчуvalьным.

Усевалад Ціхановіч, дарма што змарыўся і ўжо ног пад са-
бою ня чуў, быў, аднак, дужа ўзрадаваны, што тое, што ён дагэ-
туль знаў адно з словаў Святое Кнігі, цяпер набыло гэткіх
жыццёвых і рэальная-адчуvalьных фарбаў і рысаў, што яму ўжо
часінамі пачало здавацца, што ён пабываў сучаснікам тых
вызначных на вякі падзеяў. Бліжэйшае азнямленыне з падзе-
ямі Христовага часу гэтак уразіла яго, што, здавалася, зъляцеў
ужо і напластаваны за стагодзьдзі пыл, і пад ім яны зноў зазіха-
целі, набылі новае вагі і вызначальнасці на ўсю рэшту ягонага
жыцця.

Па-новаму запраменіўся ягоны твар. На ім узыгралі съяды
той таемнай узвышанасці і адхойленасці, якой значыліся
твары ўсіх паломнікаў на гэтым свяцішчым з усіх святых
месцаў. І ён адно паскорваў свае крокі, робячы іх шырэйшымі,
каб ня быць апошнім унатоўпе паломнікаў, якія съпяшаліся
паспесьць за ўладыкаю, каб пачуць ягоныя тлумачэныні і не пра-
пусыць ніводнага сказу. Ён прагна лавіў кожнае слова, стара-
ючыся распазнаць за кожнай тлумачанай рэчай глыбейшы сэнс
павучальнае гісторыі святога жыцця і вучэньня, якому гісто-
рыя чалавечства за вякі гэтак нічога роўнага ўжо і не стварыла.
І Усевалад бязьмежна радаваўся і пачуваў сябе як ня трэба лепш
шчаслівым і поўным новых надзеяў.

V. ЛЯ ГРОБУ ГАСПОДНЯГА

«Яко живописец, яко рая крас-
нейшій, воистину и чертога всяка-
го царскага показася, Светлейшій
Христе, гроб Твой, источник наше-
го Воскресенія».

*З трапара Іаана Дамаскіна на
съценах пячоры над Гробам
Гасподнім*

І вось нарэшце паломнікі скіроўваюцца да самага святога
месца на ўсёй зямлі. Аб гэтым съведчаць нават мусульманы-
гіды, якія блісконца чарадою ўводзяць усё новых і новых на-
ведальнікаў, як паломнікаў, гэтак і звычайных турыстаў. Гэта
Кувуклія, што значыць «малая царква» над самай пячорай Гро-
бу Гасподняга. Яна разьмешчана пад самым высокім купалам
абшырнага храму Ўваскрошанья. Калі паслья апошняга па-
жару яна аднаўлялася ў 1810 г., будаўнікі па старалісія выкарыс-
таць увесь уцалелы ад агню матар'ял, як рабілі ўсе ранейшыя
будаўнікі. Таму яна пабудаваная ў васноўным з камянёў-съвед-
каў Уваскрошанья Христовага. Пры гэтым ад сапраўднай пя-
чоры Жываноснага Гробу захавалася само ложа Христова і
частка съцена.

Паводле гістарычных дадзеных, першапачатная пячора, як і
бальшыня жыдоўскіх пахавальных пячор пачатку нашай эры,
была двухскладовая: малая пячора з ложам для покойніка і вя-
лікая пячора для наведальнікаў, каб памаліцца. Вось у вялікай
пячоры якраз і адбылося зъяўленыне Анёла, які адваліў камень,
чаму яна і завецца алтаром Анёла. Ён быў зьнішчаны яшчэ за
часам Канстантына і адноўлены адно ў 1810 г.

Цяпер Кувуклія (малая царква) уяўляе сабою чатырохканто-
вую капліцу ў 8 метраў даўжынёю і каля 5 метраў і 30 санты-
метраў ушыркі. З заходняга боку яна заканчаваецца пяцікутні-
кам. Уверсе над плоскім дахам узвышаецца цыбулепадобны
купал.

Знадворку капліца Кувуклія прываблівае сваім прыгожым
ружовым мармуром. Ейная балюстрада ўздоўж усяго даху пад-
трымваецца шаснаццаць пілястрамі. Фасад капліцы ўпры-
гожаны чатырма вітымі калёнамі. Мноства ікон вісіць там пад
колькімі ярусамі залатых і срэбраных лямпадаў трох веравыз-
наніяў, праваслаўных у тым ліку. Перад уваходам — высокія

падсьвечнікі з агромістымі сьвечкамі. Над уваходам — мармуровая пліта з мазаічным абразом Уваскрошання.

Паломнік ў ціхім задуменыні ўзыходзяць на ніzkі ганак, па абодвы бакі якога — два авальныя вакны для раздачи Св. Агню багамольцам ў Вялікую Суботу.

У квадратовым алтары Анёла пасярэдзіне — высокая мармуровая ваза, у якой ляжыць частка каменя, які некалі зачыняў уваход у пячору Гасподняга Гробу. Калі архігерэй адпраўляе тут Боскую Літургію, тады ваза пакрываецца дошкаю і служыць як прастол, а ахвярнікам служыць сама Дамавіна Хрыстовая. Калі ж Боскую Літургію адпраўляе герей, то ахвярнікам і прастолам служыць Гасподні Гроб, а сьвятар адбывае праскамідью ўкленчышы. І тады сапраўды голас сьвятара, што даносіцца з Боскай Пячоры, нагадвае голас Анёла, абвесціўшага съвету пра перамогу Хрыстовую над апошнім ворагам — съмерцій.

Яшчэ ў IV, V і VI стагодзьдзях можна было бачыць перад уваходам у Пячору Гробу адвалены камень, завялікі, каб яго лёгка можна было знесыці, «бе бо велій зело». Адно пры цары Хакіме камень той быў разьбіты на часткі і раскрадзены. Толькі малая частка яго была захаваная да нашага часу і цяпер зьяўляецца неўміручым сымбалем перамогі Хрыстовай.

З столі ззвешваюцца дзясяткі грэцкіх, каталіцкіх, армянскіх і адна копцкая лямпада. Зь невычэрпнай пакорай і ўціхаміраннем старыя й маладыя, жанчыны й мужчыны рознага веку і ў рознай нацыянальной і эўрапейской вопратцы, з адменнымі рысамі ў тварах, людзі розных расаў і колераў аднолькава ціхмяна схіляюцца ўкленчышы да Боскай вазы. Пасыль сагнуўшыся, ледзьве не паўзучы, хрысьціяцца ў шэпчуцы слова малітвы на розных мовах, яны праз ніzkі праход праходзяць у Пячору Гробу. Праход той першапачатнага паходжання. Над дзівярыма Пячоры два мармуроўыя Анёлы трymаюць вянок, а вышэй над імі — мармуроўы вобраз Сашэсця Хрыста ў пекла. Балшыня людзей ўваходзіць, як і выходзіць, укленчышы.

Магільня Хрыстовая — невялікая. Там ледзь здолеюць адначасна ўціснуцца 3-4 чалавекі. Палову пячоры займае справа ад уваходу высечанае ў скале ложа Хрыстовае, даўжынёю ў два мэтры і 80 сантымэтраў, вышынёю ў 60 сантымэтраў. Яно пакрытае мармуроўай плітою, якая на столькі ўпрыгожвае, як ратуе ложа ад руплівых паломнікаў, што стараюцца адламаць частку ложа як рэліквію. Цяпер ідуць перамовы аб аднаўленыні пліты, якая ўжо часткава пацярпела ад часу і бязупынных паца-

лункаў мільёнаў паломнікаў праз стагодзьдзі. Аднак вымена паглядаў паміж рознымі веравызнаннямі пакуль што не дала станоўчага адказу, адкуль прывезьці мармур — з Грэцыі ці з Італіі.

Сорак трэх лямпадкі, спушчаючыся з гары, асьвятляюць пячору. Вакол пячоры на съценах слова трапара Св. Іаана Дамаскіна, што глыбока западаюць у сэрцы непарушна сілай пераконання.

Над самім ложам абраз Господа, які паўстае зь мёртвых. Божая Маці пільнуе спакой зь съцяны. Усё тут съведчыць аб вялізарнейшай перамозе Хрыстовай. Ёй пасвятаюцца ня меньш як трэх штодзённыя Божыя Літургіі: апоўначы — праваслаўная, папярэджаная грэцкай, ад трэцяй гадзіны ночы да шасці раніцы — армянская служба, ад шостай раніцы да дзявятай гадзіны — каталіцкая, а таксама грэцкая ютрань у Царстве Уваскрошання, у г. зв. Кафаліконе. Каталікі й іншыя веравызнаныні таксама часта служаць у іншых капліцах храма Гасподняга.

Нядзелямі тут часта чуеца адначасна ўрачыстае съпяванне адразу на колькіх мовах; грэцкія, армянскія, копцкія писальмы мяшаюцца з каталіцкім арганам. Магутны хор розных песнеписальмаў высока ў неба ўзносіць слова праслаўлення Адзінага для ўсіх хрысьціянаў Збавіцеля. Асобна прыцягвае ўвагу сырыйскі хор, які съпявае па-арамейску — на мове Хрыста. Грэцкая мова для праваслаўнага вуха гучыць старажытнай прыгажосьцяй, дарма што часам выдаецца чужынцу аднастайнай. Каля съвятых месцаў ейная прыгажосьць неяк асабліва глыбока западае ў сэрца і будзіць салодкія водгукі рэлігійнага пачуцця. І як добра тады ўсьведамляць дабрадзеянасьць таго факту, што Гасподні Гроб не належыць аднаму якому-небудзь вызнанню ці царкве. Месца Пахавання і на трэці дзень Уваскреслага Господа, Сына Божага, ёсьць здабыткам усіх веруючых, незалежна ад якое-колечы рэлігіі. І сапраўды, у вачох кожнага хрысьціянина гэтая Пячора ёсьць неацэннай крыніцай Божай Раскошы: тут спачыў ад усіх сваіх цудоўных дзеянняў, твораных дзеля нас грэшных, дзеля нашага выратавання, сам Госпадзь і, спачыўши, уваскрос трыдзённа. Менавіта сюды перш-наперш кожны паломнік прыносяць малітўную парывы, і тут у доўгім укленчанні над ложам Господа гарачымі съязьмі амываецца і ачишчаецца кожная грэшная чалавечая душа.

Сюды паломнікі нясуць і ўскладаюць на Гроб Господа для асьвячэння крыжыкі, іконы, лямпады, съвечы й іншыя рэлігійныя рэчы. Гэта адзінае ў съвеце месца, дзе бязь съвятара і ад-

мысловай малітвы, адным дакрананьнем рэчы набываюць духовай раскошы і як бы апрамяняюща ў праменяваньні Божага цела і духу.

Сюды і прынёс Усевалад усе свае набытыя ў Святым горадзе рэлігійныя рэліквій. Усклаўшы іх на бліскучы мармур Гробу, ён, доўга ўкленчыўшы, адчуваў ілбом халодны камень Боскай пліты, адчуваючы, як праз гэтае даткненьне ў яго ўлівалася, нібыта токам па правадох, таемная Божая Раскоша, напаўняла яго адчувааньнем нязвычнае сілы абнаўленьня і вялікага ачышчэння ад штодзённае скрухі жыцьцёвай. Разам з тым ён цешыўся, што і ў складзеныя крыжыкі і мэдальёны з абразамі святых месцаў панясуць далёка з сабою тую ж ачышчальну сілу і надораць ёю ягоных сяброў, родзічаў і знаёмых, якім яшчэ не пацасціла, як яму, наведаць Святыя месцы. Ён упітай радаваўся, што праз тыя маленъкія знакі ўдзячлівай памяці ён павязе ў шырокі съвет і распаўсядзіць далей цудоўную сілу Хрыстовага Свяতла і тым прычыніца да ўзрастаньня людзко-га дабрадзейства і агульнага добра.

З гэтым радасным адчувааньнем ён на каленях, увесы час тварам да Божага ложа, павольна і асьцярожна выбраўся з Святое Пячоры. Жагнаючыся й на разывітаньне яшчэ колькі разоў цалуючы святыя абразы ў алтары Анёла, Усевалад выйшаў з Кувукліі. Тут яго яшчэ чакаў агляд грэцкай саборнай царквы Ўваскрошанья — г. зв. Кафалікона, якую завуць «маткаю ўсіх цэркваў». Апошняя адлучана ад галоўнае ратонды храма Ўваскрошанья дзізвома лёгкімі перагародкамі і аркаю, г. зв. «Царскаю Брамаю», справа каля алтара — трон патрыярха, па левую — трон для архігерэя, які ў адсутнасці патрыярха ўзначальвае Божую Службу. У Кафаліконе ўсюды відаць іконы, не-калі падараваныя нашымі суродзічамі з колішняе Расейскай імпэрыі. Багата плашчаніцаў, вышытых на нашай Бацькаўшчыне, часам зь беларускім гэмэтрычным арнамэнтам. Па сярэдзіне мармуровай падлогі — мармуровая урна з вытачаным яблыкам уверсе. Гэтае месца завуць асноўным цэнтрам зямлі, як бы ў пацверджаньне царкоўнай песні: «Спасеніе соделал еси посреде земли, Хрысте Боже». Тут некалі стаялі жанкі-міраносцы, калі Госпада Ісуса клалі ў Гроб. Над памостам у чатыры ступені ўзвышаецца алтар. Іканастас мармуровы з іконаў цалкам падараваных нашымі суродзічамі. Над сярэдняю аркаю вылучаецца амбона, зь якое чытаецца Эвангельле. У алтары за іканастасам у шафах захоўваецца і вялікі крыж, які ўлучае часткі сапраўднага Жыватворчага Дрэва. У дзень Узнясеньня ён вы-

носіцца на паклон багамольцам. Іншая частка Хрыстовага Крыжа, як ужо гаварылася, захоўваецца разам з вартаснейшымі мошчамі ў Прыёмнай Рызынічага Св. Гробу.

Калі Усевалад Ціхановіч апынуўся зноў на майдане перад храмам Жываноснага Гробу Госпада, яму прыгадаліся слова Хрыста, калі той уваходзіў у Ерусалім перад сваімі пакутамі: «Калі яны замоўкнуть, дык каменьні загалосяць» (Лука. 19, 40). І Ціхановіч пакідаў той Храм з непераадольным адчувааньнем, што тут сапраўды кожны камень гаворыць нашаму сэрцу пра ягоную гісторыю, кожная пяшчынка нясе ў сабе доказ Христовае Праўды, а кожнае беспасярэднє сутыкненьне зь імі пакідае такі непазбыўны сълед у душы чалавека, што тых уражаньняў выстарчыць на ўсё жыццё.

VI. МАЛІТВА ПЕРАМОГІ НАД СЪМЕРЦЮ

«Чортог твой вижду, Спасе Мой,
украшенній, и, одежды не имам да
вніду в он. Просвети одеяніе души
моея, Светодавче, и спаси мя.»

З малітвы граду Ерусаліму

Чыгач, аднак, ня меў бы поўнага абразу ўражаньняў, якое робіць на паломніка храм Жываноснага Гробу Гасподняга ў Ерусаліме, калі б мы нічога не сказалі аб ночных багаслужбах у ім. Яны перажываюцца асобна, і пра іх варта хаты ж коратка нешта сказаць.

У суботу ўвечары а шостай паломнікі выяжджаюць з месцаў сваіх стаянак да храма Жываноснага Гробу. Сэрцы стукаюць ад усхвалівания. Прыйліжаючыся, да Галгофы, чуеца грэцкае чытаньне Павячэрніцы, і слых прыемна вырозынівае съпяваньне канона «Хвялю Марскую». Гэта вучні духоўнай школы магутным сугалосьцем маладога, зычнага хору вяшчуюць съвету малітоўнага галашэнні перад Крыжом Богачалавека. Паломнікі займаюць месцы вакол Кувукліі, на Галгофе і іншых цэнтральных прыдзелах Храма. Неўзабаве іншыя вернікі пакідаюць паломнікаў адных. Урачыста зачыняюцца дзіверы, і паломнікі застаюцца сам-насам зь вялікшымі ў съвеце хрысціянскімі помнікамі. Колькі гадзінай яны могуць самі ціха ма-ліцца, як каму на душу пакладзена. Ціха тады ўва ўсіх Божых куткох вялікае царквы, адно чуеца шапаценьне вуснаў — сло-

вы ўдзячнасыці Вялікаму Пакутніку. І кожны тады неаднокраць успомніць усё сваё жыцьцё і праэкзамэнue яго ў съятле Божае праўды. Недзе каля адзінаццатай гадзіны ўначы дзвіверы храма зноў урачыста адчыняцца. У прысутнасці прадстаўнікоў трох веравызнанняў тады прапушчаецца ў храм служачы архігерэй. Прагучачь унутраныя званы перад пачаткам Багаслужбай: пра-
васлаўнай, каталіцкай, армянскай. Тры дыяканы абыдуць увесь храм з панікадзілам. Пачнецца ютрань, пасля Божай Літургіі з крыжовым абходам Кувуклі ў часе Вялікага Ўваходу. Пасля памінаньне запісаных імёнаў з чытаньнем асобай збаўчай («разрешительной») малітвы. Затым — Прычасыце. Дараваньне Велікоднае дзеля таго, што Гроб Гасподні ёсьць штодзённы й вечны Вялікдзень, парогам да Раю, акном у вечнасць. Гэта ёсьць месца найболыш магчымага на ўсёй зямлі набліжэння да вялікага выратаваўчага чыну Богачалавека.

Паломнік моляцца далей, сипяваюць съятыя песні ў сваёй роднай мове. Чуюцца незнамыя слова сырыйскае, армянскае, грэцкае, арабскае мовы; у іхніе рознагалососьце плаўна ўліваюцца лацінскія псальмы. Для праваслаўнага вуха нашых суродзічай наймілей гучыць медзь стараславянскае, звыклае ім, мовы. Ўсе разам урачыста сустракаюць нядзелью, як дзень вялікага Ўваскрошання. Нядзельны трапар у вуснах нашых суродзічай асабліва вылучаецца сілай слоўнае выразнасці і надзвычай уразыліва гучыць асаннаю ідэі пераадолення съмерці праз самую съмерць. Вось прарэзылівы жаночы голас высока ўзносіцца над іншымі: «Христос воскресе из мертвых...» Дзясяткі й сотні розных галасоў магутна падцягваюць: «...смертию смерть поправ...» І ўжо як у набат усе разам съцвярджаюць вялікі гуманістычны сэнс Хрыстовага чыну: «...и сущим во гробех живот даровав».

Ніколі яшчэ ў жыцьці ўсеваладу Ціхановічу не даводзілася гэтак глыбака прымата да сэру гэтыя простыя й разам з тым наймудрэйшыя слова, напоўненыя самым асэнсаваным і найбольш прачулым зъместам. Яны рабіліся тут гэтулькі мнагазначнымі і так прыпадалі да сэру, будзячы ў ім што ёсьць найбольш дабрадзейнага й закранаючы самыя патаемныя струны чалавечай існасці.

Ён пачуваў, што ўжо ніколі тыя струны не замоўкнуць у ім на ўсю моц і што ўжо цяпер ён ведае, да каго будзе ляцець у парываньях скрунутая са здрэнцвеннем душа. Ён вяртаўся з храма апусыцелым перадранішнім Ерусалімам, і ўся ягоная ўсхваляваная істота сипявала хвалу Святыму гораду, які пра-

съяцляў ягоную збалелую душу, лячыў яе раны, надзяляў яе съяцлом і ўздымаў увысь. Усевалад цяпер ведаў, што недарэмана ён абраў гэтае далёкае падарожжа. Ужо дзеля адной той трапяткай радасці, якая агарнула яго цяпер і будзіць надзею на лепшае, больш набліжанае да ўзору Хрыстовага, жыцьцё, паўнейшае ахвярнасцяй і добрымі справамі, варта было сюды ехаць. Ён пачуваў сябе на сваёй хрысьціянскай Бацькаўшчыне, тут у гэтым абранным месцыце. Святы горад уводзіў яго ў вечны Ерусалім Нябесны, даў змогу дакрануцца да яго духоўных палацаў і апаліць сэрца тым вечным нязгасным агнём любові Хрыстовай, за які Табе, Творца, вечная ўдзячнасць і найвялікшы дзякун. І ўсевалад прыкленчыў да Ерусалімскае зямлі каля Дамаскае Брамы на пляцы і ад усяго расчуленага сэрца пацалаваў яе. І адразу пачуўся яшчэ больш акрыленым і лёгкім.

Першыя праменіні ўзыходзячага сонца неяк раптам асвятлілі тулу плошчу і кінулі колькі пасмаў на ягоны твар. І ён засвяціўся нязнаным дагэтуль, сукрытым раней съяцлом, што рабілі тыя хвіліны хады па вуліцах Святога граду найбольш шчаслівымі з усіх зазнаных у жыцьці. Пачуцьці самі сабою выліваліся нескладанымі радкамі вершу ў гонар Вечнага Святога Места, на вялікі жаль, незапісанымі!

VII. КРЫЖОВЫМ ШЛЯХАМ

«Ісус, каб асвяціць свой народ,
быў мучаны, за варотамі».

Ап. Паўла, да жыдоў 13, 12

Незабыўныя ўражаныні пакідае на ўсё жыцьцё ў кожным паломніку Крыжовы Шлях Хрыстоў ад Гефсімані да Галгофы. З паказаньняў эвангелістай ведама, што пасля Развітальнай Вячэры і раздачы вучням Свайго вельмі чыстага Цела й Крыві, Збавіцель павёў іх з Сіёнскай Свяятліцы на гару Элеонскую, у паселішча Гефсімані, за паток Кедрон, дзе быў сад. Гэта на заходнім усхоне Элеонскай гары, насупраць Ерусаліму. Там дагэтуль захаваліся пячоры, у якіх Гасподзь маліўся з сваімі вучнямі ў халодныя зімовыя ночы. Пакінуўшы вучняў на звычайнім, ведамым Юдзе месцы, Гасподзь з трывам з іх падаўся далей у сад. Пасля, адышоўшы ад іх на адлегласць кіненага каменя, маліўся да крывавага поту. У сярэдніх вякох там была царква Хрыстовага Маленяня. У Вялікі Чацьвер крыжовы ход

з Элеону, пасыля Страсной Службы ў базыліцы Ўзьнясеньня, спушчаўся ў Гефсіманскі сад да месца Хрыстовага Маленя і, укленчышы падобна Хрысту, усе маліліся. У царкве Хрыстовага Маленя чыталася Эвангельле да словаў: «Чувайце і маліцесь, каб ня ўпасыці ў спакусу» (Мц. 26, 41). Далей спушчаліся ў самое мястэчка Гефсіманію, куды быў прыйшоў Юда з воінамі, каб здрадзіць Ісусу. Цяпер няма тae царквы. Але каля цяперашняй расейской царквы Св. Марыі Магдаліны каля Гефсіманскага саду, у нішы па дарозе да расейскага саду, стаіць абломак калёны той царквы з грэцкім словамі, што азначаюць: «Ойча Мой!». А ў Гефсіманскім садзе мы бачым ступені на крамяністым камені, што вядуць на Віфанскую дарогу. Там Юда спаткаў Госпада й выдаў яго воінам здрадніцкім пацалункам. На гэтym месцы таксама некалі стаяла царква Вялікага Чацвярга. Сырыцы ў IX стагодзьдзі пры пабудове тут храма напаткалі фундамант і мазаіку IV стагодзьдзя. Цяпер там узвышаецца прыгожая францысканская базыліка, пабудаваная на маганьнямі 12 эўрапейскіх дзяржаваў. Сыцены яе ўпрыгожаныя мазаікай. Перад прастолам агароджаны прыродны камень. Вокны зь сіняга шкла, каб у сярэдзіне стаяла вечная Гефсіманская ноч. А вакол — аліўкавыя дрэўцы, што паходзяць ад тых самых аліўкаў, якія чулі тужлівую малітву сымяротна засмучанае душы Гасподняй.

Адгэтуль праз крыніцу Кедронавую павялі Мучаніка да першасвятара. Паломнік ідуць той жа дарогаю, па якой вялі Богачалавека. Справа ўздымаліся высокія сыцены Ерусаліму. Ніжэй у даліне ў ночнай цішы журчэй вядомы съвету ручай. Зьлева хутка мінулі помнік Авэсалому, прайшлі паўз грабніцы. Раздуваныя начным вециярком з Элеону паходні воінаў выхоплівалі зь цемені кавалкі краменчатай дарогі, што вілася з узгоркаў далавах і зноў на ўзгоркі. Часам з-за хмарынок паказваўся месяц, і тады заціта бледным съятлом даліна набывала яшчэ большай таямнічасці; узвышша Офэль і гарадзкая гара Сіён над купельлю Сылаамскай выглядалі ўначы дзіўнымі страшылішчамі, дакорамі ня менш страшнымі чалавечымі справамі.

Ісуса Хрыста прывялі спачатку да першасвятара Анны, як съведчыць эвангеліст Іаан, які з Св. Пятым ішоў усыльед Господа. Па дарозе, пазнаўшы настаўніка, малады чалавек дапытваўся, куды вядуць арыштанага. Вырываючыся ад стражнікаў, пакінуўшы ў іхніх руках свой плащ, ён здолеў голым уцячы. Іншыя вучні пазналі ў ім аднаго з 70 апосталаў — Марку. Цяпер у паўночна-ўсходній частцы армянскага кварталу на

месцы дома апостала і эвангелістага Марка стаіць сырыйскі манастыр. А на месцы дома першасвятара Анны цяпер манастыр армянскіх сёстраў, г. зв. Аліўкава, бо ў двары багата аліўкавых дрэваў, да аднаго зь якіх быў прывязаны Збаўца. У царкве таго ж манастыра ў адным з алтароў паломнікам паказваюць месца допыту Збаўцы Аннам і дзе адзін з прыганятых ударай Богачалавека ў твар.

Звязанага Хрыста далей вядуць у дварэц Каяфы, што каля Давідавай Брамы. Тое месца цяпер на Ізраільскім баку. Гэта там адбылася трагедыя адрачэння Пётры, пасыля чаго ён горка плакаў у пячорах. На тых месцах была пабудаваная царква Плачу Св. апостала і само месца называецца па лацінску «Галі Канту», што значыць «сьпіваючы певень».

Звязаны Христос быў асуджаны сынэрдыёнам на съмерць уначы. Каб атрымаць згоду прэтора Пілата, трэба было чакаць раніцы. Разбэшчаны рымлянін не любіў уставаць рана. Ён звычайна храп у пасыцелі да паўдня. Асуджанага сымяротніка вялі ў перадранішнім мораку, каб схаваць ад вачэй натоўпу і вучняў па гулкім бруку вузкіх вуліцаў старажытнага Ерусаліму. Яго прывялі да прэторыі, вежы Антонія, што цяпер на вуліцы ад Авечай Брамы. Грубы стражнік адмаўляўся прымати арыштанага: прэтор яшчэ сыпіць і ня любіць, каб яго турбавалі гэтак рана. Але жыды ўзмаліліся, каб недзе знайшоў месца арыштанту. Тады рымскі стражнік забраў Хрыста і пасадзіў яго ў турму ў піўніцы, якая пад сучасным будынкам аж да сяньня захавалася.

Паломнік спушчающца ў маленъкую царкву на месцы колішніх турмы, дзе вязнem быў сам Богачалавек. Там жа трymаліся разбойнікі Вараава і іншыя зь ягонай шайкі. Камэра Вараавы была ў ніжнім ярусе, куды арыштантаў спушчалі па лесьвіцы праз дзірку ў столі. Там у нішы за кратамі сядзелі найбольш небяспечныя злачынцы. У камэры Хрыста і цяпер можна бачыць каменнную лаўку з праробленымі ў скале дзіркамі для ног, якія закоўваліся ў кайданы.

Другі ярус гэтае турмы пазней паміж сотым і трохсотым гадамі служылі катакомбамі для першапачатнай хрысьціянскай царквы ад перасылду жыдоў.

Верхняя частка ўсё ж яшчэ значна ніжэй сучаснага ўзроўню глебы становіць сабою заходнюю частку Ліфастратону, дзе ён выходзіў у горад з прэторыі. Там некалі перад тысячным народным морам Пілат паставіў на памосыце сваю Ахвяру ў барвовым вянку й выгукнуў: «Се, Человек!». Ён ужо знаходзіўся

пад упльвам свае жонкі, якая пасьпела паслаць яму на судзілішча просьбу не караць съмерцяй: вязень ужо цэлую ноч змушаў яе пакутаваць і не пакідаў яе думак. Пілат прапанаваў абмежавацца адно бічаваньнем. Але на пляцы Ліфастратону варожы Хрысту натоўп ніяк не хацеў задаволіцца жалюгодным выглядам пакаранага Пакутніка. Юдэі голасна кryчэлі:

— Распн! Яго!

— Гэта Цар ваш! Ці ж я вашага цара распну? — пытаўся ў натоўпу Пілат.

— Распні, распні, укрыжуй яго! — адным немым голасам вымагаў разьюшаны натоўп.

«І перамог кryк іх і архігерэяў» (Лука 23, 23). Пілат памыў руку і аддаў Хрыста на ўкрыжаванье. Тут жа быў прадыктаваны й падпісаны Пілатам прысуд, і тут жа на плечы Хрыстовыя быў узложені Крыж.

Цяпер над уваходам у тое самае месца адна з трох арак Брамы Прэторыі на вуліцы завецца «Се, Человек», бо туды былі перанесеныя два камені, на якіх стаялі Богачалавек і Пілат у тых вызначыніх хвілін.

Адгэтуль, зь Ліфастратону, і пачынаецца Крыжовы Шлях Гасподні. Зь цяжкім кryжком Хрыстос сышоў зь Ліфастратону, прайшоў пад аркаю й далей па пакутным шляху. На рагу першага перакрыжаванья вуліцаў некалі стаяла пабудаваная царыцай Аленай у IV стагодзьдзі царква Божай Маці, бо там якраз, паводле паданьня, Марыя стаяла, стомлена чакаючы пастановы Пілатавага суду. І вось яна пабачыла скрываўленага пад кryжком Сына. Мазаіка IV стагодзьдзя паказвае дробнымі каменьчыкамі съяды ейных ног. Некалі там быў Бізантыйскі храм, цяпер — армянскі каталіцкі прастол.

Усевалад Ціхановіч усю дарогу ўздоўж былога гарадзкой съяні да Суднае Брамы, празь якую Хрыста вывелі, каб весьці да Галгофы, ішоў за групай паломнікаў зь нізка схіленай галавой. Рабіў ён гэта ў знак пашаны тым вялікім падзеям на іх сапраўдных мясцох. Глыбокім болем адгукаўся кожны спынік на мясцох, дзе Хрыстос падаў на зямлю пад цяжарам кryжа. Ён нізка ўкленчваў на кожнай з 13 г. зв. «станцыяў» кryжовага шляху, дзе каталікі пабудавалі капліцы: іх яны кожную пятніцу паслья трэцій гадзіны абыходзяць з малітваю. Сапраўднымі месцамі тых падзеяў з'яўляюцца, акрамя згаданых ужо турмы ѹ Ліфастратону, таксама армянская царква зь яе падземельлем, рэшткі глыбокага сутарэння і съяні, як і старых фундаман-

таў пад мэльхідзкім манастыром на сёмай станцыі. Рэшткі гарадзкой съяні часоў Хрыстовых і самы парог Суднае Брамы былі выяўлены ў 1883 г. у канцы Крыжовага Шляху на сучаснай расейскай дзялянцы раскопак. Каля Суднае Брамы рымляне звычайна абвяшчалі канчатковыя прысуды съяротнікам. Дзеля таго што, паводле Эвангельля, у тых часы Галгофа й месца Гасподняга Гробу, скала ў садзе Іосіфа Арымафейскага, былі за межамі гораду, «за варатамі», як кажа Святое Пісьмо, Хрыстос прайшоў Судную Браму, ідуучы на Галгофу. Але старая съяна была разбураная, і на тых месцах за даўгі час нарасло на руінах новых пластоў на 30 метраў. Калі ў мінулым стагодзьдзі расейскі ўрад купіў ад абісынцаў дзялянкі поблізу храма Гасподняга, архітэктары пры раскопках знайшлі рэшткі масіўнай съяні з характэрным для часоў Хрыстовых абчэсваньнем камяней. Навуковыя досьледы давялі, што гэта ўжо рэшткі старажытнай Ерусалімскай съяні з Суднаю Брамаю. Там жа было адкапана шмат іншых рэчоў тae пары, сярод іх — арка з калёнамі старажытнага дойлідзтва часоў базылікі Канстантына Вялікага над Гасподнім Гробам. Гэта была рэшта прапілеяў, якімі акружаліся вакол величны храм. Гэтыя вынаходзвы былі вызнаны ўсім съветам. Заместа плянаванага Расейскага консульства рашилі будаваць храм Крыжовага Шляху. Перад знойдзеным каменным прастолам, часткаю колішніх базылікі, на ўсход выбудавалі алтар і іканастас, храму было дадзена імя Св. Аляксандра Неўскага. Парог Суднае Брамы накрылі драўлянай рамаю са шклом. За ім высіцца вялікае Ўкрыжаванье на абломку мясцовага каменя. Абрэз Збаўцы з Крыжом на ўсю съяні аж да іншай старадаўнай іконе. У паўночным кірунку 12 прыступак вядуць уніз да аркі портыка былога базылікі. У Вялікі Чацьвер праваслаўнае духавенства з Гефсіманскага Саду паслья ютрані й чытаныня 12 Эвангельляў, зь съвечамі і съпяваньнем, з працэсіяй вернікаў Св. гораду скіроўваеца да Свято-Гарогу і там Страсная Служба аддае належнае съветазбаччым пакутам над тым самым месцам, дзе Богачалавек ўзыходзіў на Галгофу, схіляючыся пад цяжарам Крыжа і вяшчаючы сваім ранамі і цярпеньнямі новую эру ў гісторыі чалавецтва.

На Галгофе замыкаеца кола Страснога Шляху, і Пакуты Хрыстовы дасягаюць свайго апагею. Съцікалася Усеваладава сэрца ад болю ўсьведамленыя рэальнасці тога шляху, якім прайшло ці адно пакаленьне паломнікаў, а цяпер давялося і яму зазнаць ягоную відавочнасць.

VIII. У ВІФЛЕЕМЕ, МЕСЬЦЕ ДАВІДАВЫМ

«Слава в вышних Богу, и на земли
мир, в чловецах благоволеніе!»

За два тыдні штодзённых экспкурсіяў па святых месцах Арабскае Палестыны паломнікам пабываць яшчэ ў многіх цэрквях, манастырох, капліцах на мясцох дзейнасці самога Хрыста або ягоных вучняў, святых эвангелістаў і апосталаў, прызнаных хрысьціянскімі цэрквамі падвіжнікаў і памнажальнікаў Хрыстовага съвету. Ніколі не забудзеца наведанье мясцінаў народжанья Хрыста ў Віфлееме, градзе Даўдавым, дзе й цяпер пераважна хрысьціянская насельніцтва. Яшчэ здалёку, пасыля сямікіляметровага падарожжа з Ерусаліму, ён раптам узьнікае перад зьдзіўленымі вачыма высокай каланчай і вежамі сваёй базылікі Народжанья Хрыста. Яна ў самым асяродку горада. Даўней, у біблейскія часы, батлейка знаходзілася на поўдзень ад тагачаснага Віфлеему. Тады там хаваліся ў благое надвор'е паствуhi з скацінай. З усходу пячоры яна вяла ўніз. Скала прыходзіла ўваход, закрываючы яго, як брылём, ад дажджоў і паводкі. Гэта была даўжынёю ў 12 мэтраў, ушыркі ў вышынню нешта каля трох мэтраў. Тады ўваход знаходзіўся з заходняга боку. Цяпер ён закладзены каменем. Каля ўсходняга канца ў таўстай скале была ниша. Там і адбылося Божае ўцелаўленье ў чалавека.

У трох кроках ад яго ёсьць іншая ниша ніжэй з выдзяўбленым каменем: яна была за кармушку для ягняткаў. Яна і сталася Божаю калыскай.

Здаўна жыхары Віфлеема пакланяліся таму месцу. Пачынаючы ад Першага Ерусалімскага епіскапа вялікі запісы аб ім. Першыя хрысьціяне пабудавалі там царкву. Рымскі цэзар Адрыйян разбурыў яе і паставіў быў там паганскае божышча Адоніса. Але ў 330 г., прызнаўшы Хрыста, цар Канстантын Вялікі паставіў над Святымі Ясьлямі цудоўную базыліку. Божым цудам ёй адзінай пашэнціла ўцалець ў разбуральных падзеях часу. У ёй вось ужо больш чымся 16 стагодзьдзяў моляцца хрысьціяне. Праўда, крыжаносцы пабудавалі вакол яе магутныя сцены. Цяпер сама царква Народжанья Хрыстовага бадай што знадворку не бачна. Яна цалкам ўлучаная ў сцены замку-крапасці, якая й ратавала яе неаднократъ ад разбойных наскокаў бэдунаў. З трох уваходаў у царкву два былі зусім замураваныя, а пакінуты ўваход у царкву быў гэтаксама частковая замурава-

ны. Чалавек можа ўвайсьці ў яго адно сагнуўшыся. Гэта каб не дазволіць ўехаць у царкву бедуінскому коньніку, які ѹ хацеў бы паграбіць у храме, пазыдзекавацца з хрысьціянскімі святыні, ды яму не выпадала злазіць з каня. І цяпер можна бачыць там сцяны архітэктурнае формы высокіх дзвіярэй-уваходу ў царкву, прастакутны портык зь перакрыццем зь цясанага каменю наверсе ды з дзвівома кансолямі-падпоркамі чыста атычнае прыгажосці. Але ў мэтах бяспечнасці й пакінутая адтуліна замыкающа магутнымі жалезнымі дзвіярымі.

Увайшоўшы праз ту ю адтуліну, наведальнікі трапляюць адразу ў вялізарную даўгую царкву з высокімі калёнамі карынфскага стылю, што ў два рады ідуць па абодвух бакох, творачы шырачэльнайшыя крылы, крыху ніжэйшыя за цэнтральнае, вышынёю ў 15 мэтраў. Удаўжыню паломнікі ідуць аж 22 мэтры, пакуль дойдуць да ўз্যнітага алтара й іканастаса над самім колішнім месцам Батлейкі. Да яе вядуць два баковыя спускі па напаўкруглых лесьвіцах. Усярэдзіне хораму на падлозе яшчэ захаваліся рэшткі першапачаткай мазаікі, якія цяпер знаходзяцца пад адмысловай драўлянай накрыўкай, бо сучасная падлога пазнайшага паходжанья. Захавалася і старадаўняя купель з чырвонага парфіру.

Трох'ярусны іканастас адлучае высокай сцяной вялікі алтар, упрыгожаны вялікім абрэзом Укрыжаванья. На абрэзах дарагія рызы. Скрозь вісяць панікадзілы. На калёнах відаць рэшткі бізантычнага царкоўнага малярства. Па бакох галоўнага алтара — бочныя алтары Св. Міколы (грэцкі) і па адным абісынскім і армянскім.

Месца Батлейкі ўнізе на ўзроўні мармуровае падлогі абазначана срэбранай зоркай і надпісам: «Тут ад дзяўчыны Марыі нарадзіўся Ісус Хрыстос». Над зоркаю — 15 срэбраных лямпадаў. Вышэй — мармуровая дошка за прастол. Над ім зноў лямпады. На сценах — дарагія аксамітныя ткани. Тут праваслаўныя чыняць Літургію. Справа насупраць батлейкі прастол каталіцкі, прысьвечаны тром вешчунам. Колькі малых панікадзіл і два падсвечнікі асьвятляюць сярэдзіну першага жыльля Господа. У заходній частцы Батлейкі ёсьць колькі пячораў: Св. Іосіфа, дзе яму звязваліся Анёл, пячора паходжанья Св. Ераніма й месца паходжанья Св. Паўлы і Яўстахі. Яны належаць каталікам. Апошняя маюць манастыр, што мяжуе з царквою Народжэння Хрыстовага. Сама ж царква Народжэння належыць праваслаўным. З паўдня да яе прылягае грэцкі манастыр з рэшткамі вежы часоў Юстыніана. Там жыве епіскап Віфлеемскі.

На падворышчы тога манастыра раскопкі выкрылі агромністяя падземныя магілы зь безыліччу дзіцячых касьцей. Відаць, там было масавае забойства дзіцяцей у часы Ірада.

Недалёка ад Віфлеема ляжыць поле, агалошанае нябеснымі съпевамі — анёльскім абвешчаньнем паствуham ab нараджэніні Хрыстовым. На месцы бытой царквы Пастухоў Віфлеемскіх цяпер адно рэшткі вялізарнага фундаманту, фрагменты калёнаў і капітолійў перад спускам у падземную капліцу. Белы крыж з каменю значыць месца зъяўлення Анёла. У алтары зь беднымі іканастасам штотыднёва моляцца арабы-хрысьціяне. На дарозе ў Віфлеем знаходзіцца й грабніца любімай жонкі Якава — Рахілі. Яе шануюць і жыды, і магамэтане. Апошнім і належыць тое месца.

Вяртаючыся ў перадвячорны час з Віфлеему ў Ерусалім і праяджаючы па Ясафацкай даліне, падарожны міжвольна прыпадзе паглядам да залітых сонцам залатых купалоў праваслаўнае царквы Св. Марыі Магдалены. Сем аграмадністых і звычных нашаму воку цыбулепадобных купалоў аж зіхаціць, пераліваючыся, адбітым сонцам і ўжо здалёку прыгадваюць, што мы, праваслаўныя паломнікі, там, на Святой зямлі, фактычна ў сябе ў хаце, на роднай нам глебе, зь якою пародненія агульным Святым Духам, адзіным духовым настаўнікам і агульнымі для нас помнікамі — храмамі ў славу Хрыстовую. І тады мы зноў у думках наведваем Святую Магдаленаву царкву, ўзірамеся ў цудоўны іканастас зь белага мармуру, арнаментаваны цёмнай бронзаю, прыгадваем такую прыгожую Царскую Браму, цалуем іконы пэндзля Верашчагіна. Мы ў думках зноў стаім на разнаклернай мармуроўай падлозе тae царквы й цешымся зь яе багацця і гульні колераў у гэтак заўсёды па-асабліваму съветлай ад раскошы сонечнага съвятла царкве. О, той съветлы ўспамін ніколі не звяздзеца ва ўяўленні кожнага чалавека, які яе хоць раз пабачыў у сваім жыцці.

А хіба можна забыць суседнюю царкву Ўсьпення Божай Маці зь яе шырокай лесьвіцай і ўпрыгожанымі ўрачыстымі гарэнінем безылічны съвечаў на ступеньках, якія вядуць у падземны храм, які паважаецца не адно хрысьціянамі, але таксама і магамэтанамі, для якіх нават і адведзена адмысловае месца малітвы — так званы «міхраб» справа ад грабніцы. Над Гробам Прачыстай Багародзіцы тут у 754 г. Св. Іаан Дамаскін трymаў натхнённую казань у прысутнасці агромністасе колькасці архігерэяў, манаҳаў і народу. Тут праваслаўныя, сырыйцы, армяне, копты, католікі штодзённа служаць літургіі.

А вакол раскінуўся аліўкавы Гефсіманскі Сад, які штодня ўвечары купаецца ў зыркім сонцы і адпраменявае яго сваёю пашарэлай зелянінай і гушчынёю стройна-высокіх кіпарысаў. За ім уздоўж дарогі зрок вядзе вышэй на Элеонскую гару, месца Ўзвышэння Господа Ісуса Хрыста. Там, на тым месцы, не-калі стаяў паставлены царыцай Аленай вялікі храм «Імвамон» бяз купала, каб маленьнікі сузіралі ў часе малітвы тое саме неба, куды ўзынёсся Збаўца. Пэрсы яго разбурылі. Цяпер над каменем, зь якога адбылося Ўзнясеньне, стаіць капліца. Камень з ступнёю Хрыстовай абведзены мармуроўай рамкаю. У дзень Узнясеньня цяперашнія ўласнікі-магамэтане дазваляюць служыць у двары вакол капліцы ў шатрох. За невялікую плату дапушчаюць аглядаць Божую ступню, т. зв. «стопачку». На месцы колішняга манастыра крыжаносцаў цяпер там побач з «стопачкам» — мінарэт. Але над усім гэтым на гары Элеонскай (масылчнай) узвышаецца белай каланчой і праваслаўным крыжом над ёю царква Ўзнясеньня Гасподняга і жаночы манастыр пры ім. Каланча вышынёю аж у 64 метры. Там жа створаны археялягічны музэй працамі архімандрыта Антаніна. Царква перажыла цяжкія часы турэцкай акупацыі Палестыны, барбарскія зыдзекі над хрысьціянскімі съвятynямі турэцкага салдацца, што стаяла нейкі час у царкве ў часе Першай сусветнай вайны. Пасылья вызваленняня ад туркаў сёстры знайшли панішчанымі крыжы, замазаныя вапнай абрэзы, паламаныя іканастасы. Працамі саміх сясьцёр царква й манастыр былі адноўленыя, абрэзы зноў расьпісаныя ў бізантычным стылі. Цяпер вялікі абрэз Хуткапаслушніцы ўважаецца цудатворным. Вялікія мастацкія каштоўнасці ляжаць у мазаічных абрацах капліцы Знаходжання Галавы Іаана Прадзечы. На Элеонской жа гары ў 1907 г. была распачатая пабудова храма Страшнога Суду Гасподняга, але вайна й рэвалюцыя ў Расеі запынілі сродкі з Расеі, і храм гэтак і застаўся пабудаваным адно першым ніжнім храмам, які цяпер і носіць назоў царквы Св. Філарэта Міласьцівага. Наагул у Святых месцах можна бачыць шмат недаведзеных да канца пабудоваў цэрквau за кошт колішняга Рaseйскага Палестынскага Аб'яднання, якое было зачыненае пасля рэвалюцыі. При манастыры на Элеоне маецца малочная гаспадарка, садоўніцтва, золаташвачная й іканапісная майстроўні, якія выконваюць заказы для ўсёй Эўропы й Амэрыкі. Разам з падаіннем ахвярных паломнікаў гэта дае змогу эканамічна існаваць манаскай брації і сястрынству, людзям, што шукаюць яднання з Богам на Святой зямлі і ахвяруюць усе свае адліч-

ныя гадзіны жыцьця Божай службе. Іхняю ахвярнаю працаю Святы Элеон і ўсе святыя мясыціны вакол граду непарушна стаяць на варце Хрыстовага вучэнья и будуць заўсёды падтрымваць агонь, запалены тут бадай што дзьве тысячы гадоў таму назад.

Усеваладу Ціхановічу было соладка перабіраць у думках чыны тых ахвярных людзей, і ён уздзяліва па стараўся мацней зацеміць іх у сваёй памяці.

Ад гэтых думак яго адцягнула пабачаная неўзабаве з вакна аўтобуса далёка ўперадзе насупраць храма Ўсьпення Божай Маці невялікая капліца ў цені кіпарысавай. Гэта было месца пабівання каменьнем Св. першапакутніка Страфана. На адчыненым паветры стаялі колькі дзясяткаў людзей і маліліся ўкленчышы ў знак памяці пакутніка Страфана.

А насупраць гары Элеонскай у мурох Ерусалімскай Сыцяны Усевалад ня ўстане быў і на гэты раз не адзначыць асобна Залатую Браму. Яго ўяўленыне заўсёды хвалявалася ідэя Замураванае на доўга яшчэ, мабыць на тысячагодзьдзі, зачыненае для руху людзкога, каб не апаганьваць сябе сучаснаю Садомаю і Гамораю, Брамы, каб некалі чистай цудоўна расчыніцца ў часе другога прыйсьця Сына Божага, каб даць яму ўва ўсёй духовай раскошы зноў прайсьці па старых шляхах і прынесыці канчальнае вызваленне чалавеку ад ягонае грэшнае існасьці.

— Дай жа, Божа, каб хутчэй тое збылося! — прагаварыў сабе Усевалад і зноў аддаўся ружовым уяўленыням, як будзе з усяго съвету народ вітаць зварот свайго Збаўцы і Залатай Брама будзе праменіца водбліскам вечнае славы Богачалавека.

З гэтымі прыцягальнімі ў думках абразамі яго і ўвозіў у Святы горад, шумлівы звычайна, але на гэты раз неяк прыцішэўши, аўтобус. Святы град ужо напаўняўся зноў гаварлівым натоўпам загарэлае моладзі заліваўся вечаровым сонцам.

IX. КРЫНІЦА ДУХОВАГА АЧЫШЧЭНЬНЯ І ЗБАВЕНЬНЯ

«Внедем в селеніе Его, поклонимся на место, идже стоясте нозе Его».

З Св. Пісъма

Святы горад Ерусалім ведамы яшчэ з старажытных часоў як Уру-Салім, горад Міру. Пад гэтым назовам яго згадваюць

эгіпецкія й бабіёнскія пісьмены. Ім доўга ўладалі дзікія плямёны евусеяў, а за тысячу гадоў да Народжаныя Хрыстовага там запанавалі юдэі. Давід здабыў гару Сіён і ператварыў яе ў моцную крэпасць супраць евусеяў з усходу. Туды ж Давід перанёс быў тагачасную народную святыню — каўчэг Запавету. З таго часу Сіён стаў Святою гарою. На Сіёне Давід і быў пахаваны. Цяпер ягоная магіла апынулася з другога боку мяжы паміж Ярданій ды Ізраілем. Ерусалім дасягнуў асаблівага росквіту пры цары Саламоне. На бліжэйшай да Сіёну гары Морыя быў пабудаваны храм і палац. Даўні паміж імі засыпалі і новыя кварталы абнесьлі высокай сцяной. Пазыней, у VIII стагодзьдзі да Народжаныя Хрыстовага, цар юдэйскі Яфан прылучыў да гораду і аўнёс сцяной прадмесце вакол узвышша Офэль. У tym жа стагодзьдзі цар Езэкія, баючыся аблогі з боку бабіёнцаў, адўёў у горад воды крыніцы Гіхона й пабудаваў для іх у цэнтры гораду вялікі басэйн, вядомы да сяньня пад ягоным імем. З мэтай бяспекі той жа цар пабудаваў на поўнач ад Сіёну сцяну й Рыбную Браму. Былі ўзянутыя моцныя вежы Хананайлі і Біра, будучая вежа Антонія, дзе змяшчалася ў рымскія часы і прэторыя Пілата. Крэпасць Давіда пасля 170 г. да Народжаныя Хрыстовага была паўстаная аж да ўзвышша Акра, адкуль Матафія павёў ізраільскі народ паўстаннем супраць тырана Антыёха. Прадмесце Гарэб з Галгофаю і Гробам Госпада й суседніе ўзвышша Вэзэфа ўвайшли ў межы гораду адно ў 43 г. пасля Народжаныя Хрыста. За паўстанне супраць рымлянаў пры імпэратары Вэспасіяне ў 70 г. храм быў спалены, а сам горад дашчэнту быў зруйнаваны ў 133 г. Паміж IV і VII стагодзьдзямі ў Ерусаліме панавала хрысціянства. Горад рос і забудоўваўся, хрысціянскія святыні аднаўляліся, забудоўваліся храмамі, пакуль Ерусалім не захапілі і не зруйнавалі пэрсы пры цары Хазроі. А праз 30 гадоў яго захапіў арабскі халіф Амар, які, праўда, не чапаў хрысціянскіх святыні. Затое адзін з наступных халіфаў — Хакім, уявіўшы сябе богам на зямлі, загадаў разбурыць усе хрысціянскія храмы, спаліць храм Гасподняга Гробу, зруйнаваць Галгофу і шмат іншых месцаў, дарагіх хрысціянскім сэрцам. Гэта і выклікала т. зв. Крыжовыя паходы з Эўропы. Крыжаносцы валодалі Палестынай 90 гадоў, пакуль іх ня выгнаў адтуль Саладзін. Іхня пабудовы, акрамя Святога Гробу, былі панішчаныя. А ў 1517 г. Палестыну захапілі Атаманскія туркі і панавалі там аж 400 гадоў. Хрысціянскія святыні пацярпелі ў часе салдацкіх пастояў у Першую сусветную вайну. Ад 1917 г. да 1948 г. Палестына з'яві-

тымі месцамі знаходзілася пад аховай ангельскага мандату. Пазыней была падзеленая паміж Ізраілем і Ярданій, частка дасталася Эгіпту (Газа). Ерусалім таксама быў падзелены: найбольшая, мадэрная частка яго, адышла да Ізраіля. Але стары горад, у якім знаходзіцца бальшыня важнейшых Святых месцаў Ерусаліму, належыць арабам, як ім жа належыць бальшыня і іншых, за межамі гораду, эвангельскіх месцаў. У межах Ізраіля знаходзіліся Галілейскае возера, Назарэт, гара Сіён, гара Фавор, Канна Галілейская, Яффа, Кармільская гара. Пабачыць іх можна адно будучы ў Ізраілі і ўжо хіба толькі пасъля наведанья ўсіх Святых месцаў у Ярданіі. Гэта дзеля того, што Ярданія не пушчала ніводнага чалавека з боку Ізраіля, незалежна ад таго, чыім грамадзянінам ён ёсьць. Сам факт праўданыя на тэрыторыі варожага ім народу разглядаўся як непрыязны да арабаў ўчынак. Такіх людзей яны не дапушчалі да сябе ім не выдавалі візы на права наведанья Ярданіі. З старога гораду (арабскага) ў новы Ерусалім (ізраільскі) можна было трапіць без звароту назад. Каравац, рух паломнікаў дазваляўся адно ў адным кірунку. Але калі паломнікі звязаныя агульным білетам і групавымі, згары аплочанымі, абслугуювальніямі, гатэлямі і транспартам, прыходзілася адмаўляцца ад спакусы зъезьдзіць яшчэ і на Святыя мясыцы па другі бок дэмаркаваныя дзяржаўнае мяжы па жывым целе адзінага святога гораду. І ніхто ня стане гарантаваць Вам жыцьця ў часе праходу так званой «Но мэн» зямлі — вузкай абыязлюдненай зоне паміж двумя варожымі і ўзброенымі да зубоў табарамі.

Таму, калі на схіле дня паломнік схіляў свае вочы на заліты заходам сонца Ерусалім, які ўвесь непадзельна па абодвы бакі штурчае мяжы аднолькава зіхацеў і пераліваўся ружаватай белізною сваіх бязылічных камяніцаў, міжвольна зрок шукаў і сярод іх знаныя і гэтак блізкія сэрцу велічныя храмы, душа падказвала шукаць і пазнаваць іх і па той бок святога граду. А іх нямала можна адцеміць вокам і з узвышшаў арабскага часткі гораду. Аднолькава радуе сэрца бачаныне такіх хрысьціянскіх святыній, як цэрквы на т. зв. рускіх пабудовах, арабская пратэстанцкая царква, дом Тайнай Вячэры і манастыр на Сіёне, колькі іншых храмаў, вызначных для гісторыі хрысьціянства ў Палестыне.

Аднак добра, што ѹ арабы атрымалі свою долю Ерусаліма, бо ѹ ім гэты горад выдаецца святым. Мусульмане кажуць, што Магамэт, дарма што жыў і дзеянічай пераважна ў Арабіі ды Сырыі, сказаў некалі: «Ерусалім — самае свяшчэннае месца ў

свцеце». Паводле магамэтанскага паданья, Магамэт маліўся на Божым камені, дзе цяпер стаіць мячэць. Магамэтане вераць, што адгэтуль Магамэт узносіўся ў неба, пакінуўшы адбітак свае рукі на камені. Яны таксама паважаюць зямлю Морыя, падзяляючы з жыдамі веру, што менавіта туды паслаў Госпадзь Аўраама з сынам, як і веру ў Аўраамава ахвярапрынашэннне.

Паводле ж талмудавых кнігаў, выгнаныя з раю першыя людзі пасъля колькісотгодняга вандраванья і пакаянья па волі Божай сустрэліся зноў на тым самым узвышши, дзе пазыней быў закладзены Ерусалім. Калі Адам памёр, ён быў пахаваны сынам Сіфам на Сіёне. Ной, знайшоўшы размытая косьці й чэррап прабацькі, пахаваў іх пад скалою на Лобным месцы, пазынейшай Галгофе, месцы пакутаў абяцанага Збаўцы сьвету. Гэтак Ерусалім становіцца Святым месцам, паважаным трymа веврэйсканыя, аднолькава дарагім месцам як для хрысьціянаў, гэтак і для жыдоў, і для магамэтанаў. Ужо на працягу многіх стагодзьдзяў апошнія з фанатычнай заўзятасцю і нечуванай сілай бароняць яго супраць неаднаразовых наскокаў крыжаносцаў і іншых ваяўнічых і мірных абаронцаў хрысьціянства і юдэйства. Відаць, што ў тых Юдэйскіх узвышшах — Элеоне, Сіёне і Морыя — хаваецца нейкая асобная сіла прысяганыя, што з непераадольнай сілай цягне да сябе разум, увагу, пачуцьці, душы і сэрцы многіх народаў сьвету. Ад часоў прабацькі Адама і да сёняння дынамічнага, навукай і культурай пасунутага далёка ўперад, сьвету чалавек заўсёды сваім інтymнымі і сардэчнымі марамі цягнуўся і будзе цягнуцца да тых Божых пунктаў на зямной кулі. Нейкая незядная, няведамая сіла падказвае яму вечна імкнуща да Святога гораду, як крыніцы духовага жыцця, святла прауды і ўзору дасканаласці, як месца ачышчэння і Збавеньня. Ужо адно імя Эль-Кудс, або Эль-Шэрыф, як завуць гэты горад арабы і што азначае «святыні», або «свяціліні», выклікае ў кожнага араба асабліва ўмільнае ў набожнае пачуцьце. Гэта для яго імя места, якое ягония вусны прамовяць як нешта асабліва правилебнае.

І запрауды, варта было Ўсеваладу Ціхановічу наведаць мячэць Амара на гары Морыя, каб пераканацца ў бязьмежнай сувязі са святыні Ерусаліму і для магамэтанскага сэрца. Неаднаразова мінаючы месца Залатой Брамы, кожны раз ягоны позірк затримваўся на агромністым залатым купале гэтай арабскай бажніцы. На яго цяперашнім месцы калісьці стаяў храм Саламона. Крыжаносцы ператваралі мячэць Амара ў хрысьціянскую царкву, але пры першай нагодзе яна была звернутая магамэтанам,

як Эль-Акса, г. зн. «аддаленая» ад Мэкі. Яна захоўвае памяць і аб месцах малітвы Давіда, Саламона і прарокаў адмысловымі паказальнікамі на съценах. Пасярэдзіне і ўзвышаеца камень Ўзвышэння Магамета. Залатая Брама для арабаў мае падобны нашаму сэнс: магамэтане вераць, што празь іх войдзе ў Святы горад ісламскі Пераможца.

На Ўсевалада зрабіла асаблівае ўражаныне велічнасць трох колаў калёнаў, пазалочаныя балюстрады, стаўпы й аркі калёнаў у мarmуровых аздобах і кафлявых узорах, з прыгожай мазаікай і барэльефамі. І варта было пабачыць малельшчыкаў на скрэз разасланых пэрсыдзкіх дыванох, іх фанатычныя твары, цалкам перайначаныя малітвай ад самага нутра, каб адчуць, што тут, па суседству зь Сыцінай Плачу, дзе шмат стагодзьдзяў жыды аплаквалі бытую моц і страчаную веліч, моцна ўкараніўся народ іншае веры, але які ў сваіх малітвах звязраеца з просьбамі па сутнасці да таго ж адзінага для ўсіх Бога. Нездарма, магамэтане таксама паважаюць Ісуса Хрыста, вызнаюць яго адным з прарокаў, але над усімі, ведама, ставяць свайго Магамета, які, калі разабрацца, шмат пераняў з вучэння Хрыста, асабліва што да добрых справаў, дапамогі бедным і ўстрыманьня ад празмернасці.

«І як добра, што кожнае раніцы муэдзін прыгадвае кожнаму масульманіну аб існаваныні ягоных абавязкаў перад Богам», — думаў Усевалад, знаходзячы выяў мудрасці ў тым, што калі каторы зь іх яшчэ і сьпіць, дык рупны муэдзін падбае за яго і дапільнue законнага часу, каб аддаць патрэбную даніну Божае пашаны. «І калі недзе ў шырокім съвеце начныя гулякі ў шынкох яшчэ ўздымаюць чарговыя чаркі шкоднай гары й пазяхаюць іхныя наперсыніцы ад дарэмнай стомы, — далей цягнуў свае развагі Ўсевалад пра сучасны съвет, — дык у Святым горадзе дбайнны манах ужо адчыняе браму царкоўнага двара, уваходзіць у храм, каб там за момант напоўніць ягоную прастору гукамі нямоўчнага псальма на патрэбу духовага голаду, каб высака ўзыняцца ў неба душою й разам зь нябеснымі анёламі прасіць Госпада Бога, Сына Божага й Святую Маці, каб даравалі грэшным людзям на зямлі адпушчэнне іхніх грахоў, перасыцераглі ад дурных учынкаў, далі сілаў і змогі несьці свой крыж далей, заслужыць на тым съвеце Царства Божага. І ніякія атамовыя хітрыкі веку, ніякія спакусы прыцягальных сілаў грэшнага жыцця не адцягнуць тога падзвіжніка ў манаскай сутане ад абавязку тае Службы. Так адбываеца штодзённае дакрананыне да тae вечнасці, якая адна толькі і ў стане ўраты-

ваць нас ад поўнае духовае звыраднеласці. Адна съведамасць гэтага ўжо ратуе чалавека, надае яму моцы ператрываць лягчай бачаную скрэз распусту. Дзякую табе, Госпадзі, што ты захоўваеш такую скарбніцу высокага духу й кропніцу жыцця Святога Слова, якой нам уяўляеца Святы горад. Дзякуй табе, Вялікі Ерусаліме, ніzkі паклон табе, места, дзе стаяла нага жывога Господа, які жыў сярод нас, твары щуды, вучыў нас дабру, прыняў пакорліва пакуты і дзеля нас памёр, каб уваскреснуць!»

Ціхановіч казаў уголас і сам зьдзівіўся, што ён якраз у Святым горадзе цяпер.

X. У СВЯТОЙ ЯРДАНСКАЙ ПЛЫНІ

«Во Йордане крещающуся Тебе, Господи, Тройческое явися поклонение».

З трапара Хрышчэння Гасподняга

Адзін пералік наведаных Святых месцаў у Ярданской Палестыне будзе салідным. Акрамя ўжо названых раней месцаў тут варта называць агляд Віфаніі, места сустрэчы Госпада з Марфую, грабніцу Лазара, дом Сімана Пракажонага, капліцу Першамучаніка Стафана, съвятліцы Марыі Магдаліны ў Гефсіманіі, дом Іаакіма і Ганны — бацькоў Божай Маці, Віфэзу, Крыжовы Шлях, Цямнічку, Ліфастратон, храм калія Суднае Брамы, месца Сергія Раданескага, рускі манастыр на Элеоне, Поле Паствуходу, Саракадзённую гару, манастыр Георгія Хазэвіта, лаўру Савы Асьвячонага, Казансскую ікону Божай Маці, Эмаўс, Самарью, студню Якава, манастыры Іаана Хрысціцеля, Мёртвае мора, Ерыхон, Элеонскі сад у Ерыхоне, Ясафатаву даліну, столп Авэсалома, Сылаамскую купальню, Хэйрон, Дуб Маўрыйскі, манастыры Велікамучаніка Георгія і прарока Ільлі, Рускі скіт пры Дубе Маўрыйскім, пячору Прарокаў, храм «Ойча Наш», кельлю Препадобнай Пелагеі, царкву роўнаапостальскага князя Уладзіміра, Малую Галілею і, нарэшце, Ярдан.

І цяпер Усевалад Ціхановіч прыгадвае тыя наведаныя мясьціны: перад яго вачыма, як жывыя, паўстаюць абразы съветлай дарогі з Віфаніі — дому фінікаў або «беднасці», па-арабску — «Эль-Азария» — у Ерусалім, па якой наш Збаўца на восьліку ехаў у Святы горад, а цяпер у Вербную Суботу праваслаўныя ідуць крыжовым ходам. Удзячлівая памяць аднаўляе абрэз

Віфанскае праваслаўнае школы з інтэрнатам для арабскіх праваслаўных дзяўчатаў на чале з ігуменьнай Марыяй і матушкай Марфай. Увушшу да гэтага часу ззвіняць галасы дзяўчатаў, іх гульні й песьні ў часе перапынку ад працы па абслугоўванні паломнікаў. Нельга не адзначыць з пачуцьцём глыбоке ўдзячнасці ахвярную працу праваслаўных манашак і настаўнікаў гэтых школы, якія безынтарасоўна аддаюць справе выхаванні і наўчанні мясцовых арабак гэтулькі часу й энэргіі, што міжвольна схіліся перад падзвіжніцтвам Божай справе. А гэта ж дзьве ангелькі, што праняліся праўдаю праваслаўя, прынялі яго і паstryгліся ў манашкі, пазналі паўнату веры і пасвяцілі сябе працы на дзяцей. Дзякуючы іхняй актыўнасці Віфанская школа набыла сярод палестынскіх арабаў шырокую вядомасць. Пазней Марыя сталася настаяцельніцай сястрычаства пры храме Марыі Магдаліны ў Гефсімані, а Марфа жыве пры Школе ў Віфаніі. Дзякуючы ім сярод арабаў падтрымваецца разуменне хрысьціянства, а дзяцей вучаць царкоўнаму пиянину і літургіі. На двары школы знайдзены камень з надпісам па-грэцку: «Тут Марфа й Марыя пачулі ад Господа слова аб Уваскрошанні зь мёртвых...» На tym месцы стаіць капліца, у якой у Вербную Суботу адбываецца служба з крыжовым ходам і вадахрыстам.

Да пaeздкі на Ярдан Усевалад Ціхановіч рыхтаваўся загадзя. Ён ужо за колькі дзён да таго дамовіўся з Віфанскаі манашкай пашыць для яго даўгую, чуць ні да пятаў, белую кашлю. Гэта каб споўніць стары славянскі звычай: у такой кашулі акунуцца ў сяяшчэннай вадзе. I вось яшчэ ў прыщемку тae раціцы паломнікі рушылі ў Юдэйскія горы. Мінулі Віфанію, пра-бег каля іхняга аўтобуса грэцкі жаночы манастыр «Сустрэчы». Неўзабаве началі набягаць пустынныя пішчаныя ўзвышшы: яны часам выдаваліся нейкімі шэра-таемнымі зданямі. Дарога то крута ўз্দымалася ўверх, то раптам пачынала адхонна падаць уніз. Тады неяк замірала, нібыта адрывалаўся, сэрца, і жанчыны боязка ўглядаліся ў очы суседзей-мужчынаў, нібыта шукаючы ратунку на выпадак няшчасці. Адылі машына пачала спаўзаць ўсё ніжэй і ніжэй у даліну. Хутка заблішчэлі першыя палоскі далёкага Мёртвага мора справа, а ўперадзе паказаліся й першыя пробліскі Ярдана з-пад нязвычнае ў пустыні зеляніны. Гэта сюды прыносиць зь Ліванскіх гораў свае мутныя воды сяяшчэнны Ярдан, каб затым уліць іх у глыбокую чарку салёва вады — Мёртвае мора. Тут ажывае пустыня. Густыя зараснікі сікамораў, таполяў і чароту захоўваюць раку ад

пабочных вачэй. Увесну, калі мнагаводны Ярдан пакідае свае берагі, ён аддае пустыні багата вільгаци, і яна вакол ажывае рознакалёрнымі краскамі. Паслья ўлетку ўсё гэта гіне пад бязылістнымі сонцам, якое выпальвае кожную адзнаку жыцця.

Ярдан быў асьвечаны для нас хрышчэннем Господа Іаанам Хрысьціцелем, калі ён прарапавадаў народу ізраільскому пакаянніе і ачышчэнне на берагах гэтай ракі. Тут адбылося цуда пераходу ракі пад кіраўніцтвам Ісуса Навіна па-сухому пры звароце ў Зямлю Запаветную. Тут жа па-сухому пераходзілі раку прарокі Ілья і Елісей, а Нэеман, вайсковы начальнік сырыйскі, вылечыўся ў гэтых водах ад праказы.

Паломнікі пад'ехалі да месца хрышчэння Збавіцеля. Гэта адно ў пяці кіляметрах ад Мёртвага мора, дзе бераг больш скацісты. Каменная лесьвіца вядзе да вады. Тут на Вадохрышча вада асьвячаеца штогоду. Але і цяпер пад навесам пачынаецца Божая Служба. Уладыка Мэфодзі сам моліцца на ваду, уздымае высака святы крыж і адывае вадохрышча. Кажны паломнік падыходзіць пад уладыкае багаслаўленне і атрымвае абдораньне ўжо пасьвечанай Ярданскай вадой. А паслья распачынаецца купаньне ў Святай рацэ. Мужчыны зьялева пад навесам, а жанчыны наводдлі справа, адлучаныя дзялянкай гаю, пачынаюць пераапранацца і з асыярогай спушчацца з адхону, каб папялёхаць хоць ногі ў Святу вадзе. А сымлейшыя нават заплываюць на сярэдзіну, каб там пазмагацца з віратліва-хуткай плынню. А тая гэтак і стараецца зънесці цела сваім хуткабежным цёкам. Патрэбна нямала спрыту і спрактыкаванасці, каб ня даць сябе пераадолець. Трэба ўмець добра тримацца на паверхні вады, бо дно каменнае, поўнае выбоінай і зыбкае гліны.

Усеваладу ўдалося моцнымі ўзмахамі рук адразу дапяць сярэдзіны ракі, але тут яго і злавіла хуткая плынь. Як ён ні стараўся падацца ўперад супраць цёку, апошні яго, аднак, больш адносіў назад. Нарэшце, змогшыся, ён пакінуў думку плыць ўверх. Быў рады што здолеў выбрацца на бераг, значна ніжэй па рацэ. Паслья яшчэ быў заплыў на сярэдзіну, але даўгая кашуля блыталася паміж ногі і не давала змогі вольна кіраваць рухамі. Патримаўся крыху на паверхні вады, пакуль сябрук рабіў колькі здымкаў Усеваладавага спаборніцтва, ды стомлены ледзь выкараскаўся на гліняны бераг. Тут ціхама доўга ўглядаўся ў жаўтавата-шэрую каламуць, сачыў за безылічай малых рыбак, што падскоквалі з вады, ганяючыся за маленькімі мошкамі над паверхні.

«І тут у гэтай імклівай каламуці не абыходзіцца бяз Божага стварэння, — думаў Усевалад. — Вось жа прыстасавалася неяк гэтая рыбіца да абставінаў жыцьця ў віруючай і мала спажыўнай плыні. Жыве, пацяшаецца самім існаваньнем пад сонцам. А шкада, што багата яе штодня скідаецца ў Мёртвае мора, дзе яна ў салёной горкай вадзе адразу й памірае. Колькі яе, тае бедалакі, ад нязнаньня пазбаўляеца непаўторнага дару жыцьця. І ты, няшчасная, гінеш дарэмна, як гінуць у съвеце мільёны людзей ад узаемнае варажнечы і ўсё з-за нязнаньня або недастатковага ўразуменяня вялікіх Божых законаў або узаемнай любові і дараўальнасці. О, яшчэ трэба шмат папрацаваць носьбітам Хрыстовае праўды, каб зрабіць яе набыткам усяго чалавечства. А толькі тады станеца на зямлі той мір і ласка, якія адно могуць прынесыці щасцьце ўсяму людству. Дык працуйма больш аддана, каб гэта сталася!»

З гэтымі думкамі Усевалад пайшоў пераапранацца. Збоку, недалёка ад Вадохрышча, ініцыятыўны араб адчыніў крамку халодных водаў. Даўгая чарга выстрайлася за ліманадам. Кажны стараўся хутчэй за ліццем сваю смагу, а ў бутэлечку набраць съвятой Ярданскай вады. Араб зауважыў, што пакупнікі зынікаюць з бутэлькамі. Загадаў плаціць аж даляр закладу. Але й гэта не спыніла руплівасці паломнікаў да съвячонае вады. Усевалад ахвотна заплаціў свой даляр, каб мець ува што набраць тae вадкасці, пра цудоўную сілу якое ён чую ўшчэ з маленства ад сваіх бабак і дзядуляў. Тут мана什кі-паломніцы таксама расказвалі пра цудадзейныя здольнасці гэтае вады. Гаварылі таксама, што яна ніколі і не псуеца, хоць трымай яе ўсё жыцьцё, а калі чалавек верыць у яе, дык лечыць аж усіх хваробаў.

Так, цi ня гэтак, Усевалад набраў яе бадай што з саме сярэдзіны ракі, бо зачарпнуў яе, прыгнуўшыся з носа лодкі, што на ланцу гтуці на месцы вадохрышча. Ён цешыўся з думкі, што давізе яе, як найдаражэйшую рэлігійную рэліквію аж у Амэрыку і пасыля па крысе будзе там адліваць сваім знаёмым, каб вызываць іх ад дзе-якіх немачаў.

Тут жа зарабляў бэдуін з вярблюдам ува ўсёй красе вайсковой формы. Ён даваў змогу двум малым хлапчукам-паломнікам узлазіць на вярблюда, сядзець на ім, трymаючыся рукамі за горб, каб бацькі тым часам фатаграфавалі іх. Найшлося колькі і дарослых — аматараў увекавечыць сябе на фотакартцы ў якасці экзыячных наезнікаў. А адна, надта ж ужо даходтівая паломніца, дык пастаралася вырабіць сябе цэлую стузіну падобных здымкаў. Казала, што раздасць знаёмым, каб ведалі,

якая Жэня баявая жанчына. «Ну, што ж, кожны можа бавіцца па-свойму, абы каб блага не рабіў», — апраўдаў яе Усевалад.

Тымчасам прыйшоў час рухацца далей. На гэты раз усіх чакала Мёртвае мора. Яно ўжо здалёку варажыла нязнанымі чарамі. Машына запынілася каля прыморскае гасцініцы. За даўгім павільёнам пад адчыненым небам на тэррасе кафэ разъмісьцілася шмат столікаў. Далей у бок мора ляжала рудое, без расыцінкі, укрытае каменъчыкамі, поле, а за ім бліскацела й іскрылася пад сонцам далёкая водная гладзь.

Балышня паломнікаў адразу кінулася ў кафэ, каб задаволіць смагу. Усевалад пабег да мора. «Вось яно тое славутае Мёртвае мора, аб якім столькі чую і чытаў, — думаў ён, паскорана крочачы да вады. — Здалёку яно здаецца і прывабнае і прыгожае. Але цi такім яно будзе зблізу? Ня ўсё тое золата, што блишчыць».

І сапраўды, яно выявіла сябе іншым, калі Усевалад апынуўся каля саме вады. Яна, праўда, была празрыстая: кожны каменьчык пабліскаваў сваёю белізною з-пад вады. Усевалад прайшоўся далёка ўперад па даўгой драўлянай кладцы, пабудаванай, відаць, для патрэбай купальшчыкаў. У канцы яе ён пабачыў двух старога веку людзей. Яны боўталаіся ў вадзе. Адзін з іх на развітанье хацеў даць нырца. Адлы вада ўвесь час выносіла ягонае хударлявае цела на паверхню, і яно ўзьбітым напераве бервянном паказвала свае рэбрывы то адным, то іншым бокам. Нарэшце стары вылез і растлумачыў ламанаю ангельскую моваю, што вада не дае змогі нырцаў, бо ў ёй аж занадта багата солі, што выціскае цела наўзыверх. У вадзе той ня можа існаваць ніводная істота. Тут ні рыбы, ні расыцінаў. У самой вадзе нібыта мёртвая пустэльня. Адно і багатая яна сольлю і поташам. Вунь на тым баку ў Ізраілі ўжо эксплюацуюць тое багацьце для патрэбай сельскае гаспадаркі і ўвесь съвет забясьпечваюць поташам. А ў нас тут адно гасцініцу пабудавалі, каб мы сузіралі адгэтуль прыгажосць тae вады ды здалёку любаваліся відовішчам Маўскіх гораў, распазнавалі на паўночным заходзе гару Нэва, дзе, паводле паданьня, памёр раб Гасподні Майсей.

Хутка абодвы старыя пабеглі ў гатэль пад душ змываць з сябе соль, а Усевалад, закасаўшы штаніны, пачаў хадзіць па мяльчэйшых месцах, каб на собскай скуре адчуць салёнае мора, што хавае ў сваіх водных нетрах два патопленыя за грахі гарады. «От бы прасякнучы туды вучоным вокам, каб пабачыць тыя таямніцы шматтысячагодніе даўнасці!»

З гэтымі словамі ён хуценька апрануў чаравікі і за момант быў на тэрасе. А там ужо сястра-манашанька паказвала на бачныя ў сіней смузе Юдэйскія горы, рассказвала пра знаныя сьвету скруткі сіяшчэннага пісаньня, знайденыя арабскімі пастушкамі ў пячорах, тыя самыя, пра якія сваім часам пісалася нямала ў ёўрапейскім і амэрыканскім друку і якія ўжо Ўсеваладу давялося надоечы разглядаць у Ерусалімскім этнаграфічным музэі. Было радасна, што такія важныя дапаўненныні Святога Пісаньня не загінулі й цяпер саслужаць добрую службу чалавецтву ў сэнсе канчальнага выпрацаваньня кананічнага тэксту кнігі кнігаў і дапамогуць выясняніць дзе-якія цымяныя месцы ў Бібліі.

І знянацку вынырнуў з-за гораў вялізарны аазіс, увесь у пышнай зеляніне Ерыхон. Гэта той самы Ерыхон, які першым быў забраны ізраільцянамі пры ўваходзе ў Зямлю Абіянную. Ягоныя магутныя съцены разваліліся ад аднаго гуку трубаў. Адгэтуль выйшлі такія прарокі, як Ілья і Елісей. Тут бываў Збавіцель, наведваючы Закхея і вылечваючы ерыхонскіх съляпых. Цяпер на ягоным месцы арабская вёска Эр-Рыха дзякуючы арапшэнню з крыніцы Елісея ўся ў фінікавых пальмах, бананавых і смакоўнічных садох. Багата цытрусавых дрэваў вакол кожнае хаты. Тут бывае цёпла цэлы год, нават узімку.

Недалёка ад Ерыхона ёсьць Саракадзённая гара, дзе Ісус Хрыстос правёў 40 дзён свайго паства паслья хрышчэння і жыў зь звярыма. За стагодзьдзі там пражыло жыцьцё праведнікаў шмат пустэльнікаў. Па іх засталося багата пячораў. Праладбыны Харытон заснаваў там манастыр з царквою, кельлямі на стромай скале над прадоњнем, куды скінуўся Сатана паслья няўдачы спакусіць Господа. Цяпер манастыр належыць грэкам. Дайсыці да яго можна ад спынку машыны за дзвіве гадзіны пеша па вузкай съцежачы. Далавах бяжыць па каменнай лагчыне ручай, у ім час-часом стралою праносіцца невялікая стронга. Дзе-нідзе чапляеца карэнінем за ўсхоннную скалу куст зеляніны. Вакол поўнае бязлюдзьдзе. Поўная адлучанасць ад сьвету. А далёка на адхоне крутой гары прыляпіўся да скалы будынак манастыра. У ім жыве й моліцца колькі манаҳаў.

А яшчэ вышэй, на самай верхавіне гары, дзе спакусіцель паказваў Госпаду ўсе царствы сьвету ў момант часу, некалі таксама быў храм. Зараз засталася адно алтарная абсіда пасярод каменнае агарожы.

Манаҳі сустракаюць паломнікаў звонам званоў. Але яны там нагары нагэтулькі бедныя, што наагул прыходзіцца дзівіцца,

чым яны жывуць. І калі глядзіш на манаҳа, убеленага сівою даўгою барадою, які ўжо даўно страціў лічбу гадоў і жыве аба-пёрты думкаю аб вечнасці, калі ён сядзіць на выступе скалы над безданью і думае пра Бога, пачынаеш разумець, што можа вось якраз такім ідэалістамі-падзывіжнікамі ды пустэльнікамі і съвет яшчэ трymаецца. Бо менавіта яны зъяўляюцца жывым дакорам нашаму разбэшчанаму жыцьцю і служаць узбуджальнікамі нашага сумлення. Сардэчнае дзякуй ім за гэты чын і за добры ўзор жыцьця ў Бозе, варты наслідаваньня.

XI. У ГАСЬЦЯХ СЬВЕДКІ БІБЛЕЙСКІХ ЧАСОЎ

«І зъявіўся Аўрааму Госпадзь каля дубровы, Мамрэ, калі ён сядзеў каля ўваходу ў шацёр свой у часе дзённай гарачыні. Аўраам узыняў вочы свае і глянуў, і вось, трои мужы стаяць насупраць яго... Ён пабег наспатканыне ім і... пакланіўся да зямлі і сказаў: Уладыка! калі я набыў Тваю ласку, не прайдзі міма раба Твайго».

Зв. Бібліі

Аб зъяўленыні трох Божых мужоў Аўрааму згадваецца, калі паломнікі апынуцца каля славутага Мамвыйскага Дуба. Гэта на поўдзень ад Ерусаліму сярод велічных Юдэйскіх гораў на месцы колішніх дуброваў Мамрэ. Тады, калі Бог караў за распушту Садом і Гамору, за сорак кіляметраў ад Ерусаліму, недалёка ад Мёртвага мора пад засенюню лістоўніка таполі й дубоў, у шатрох жыў спакойна і аддаваў сябе малітве богашукальнік Аўраам. Гэта яму зъявіўся Госпадзь у выглядзе трох вандроўнікаў. А недалёка дубровы Мамрэ ад даўнейшых часоў быў і ёсьць цяпер славны і съвяты для ўсіх трох веравызнаньяў — мусульман, жыдоў і хрысціянаў, — горад Хэўрон, месца пакланення кажнага прававернага хаджы. Тут сем гадоў жыў і кіраваў дзяржаваю Давід. Тут над пячорай пахаваньня Аўраама, Ісака, Якава і іхніх жонак узвышаецца цяпер величная мячэць у 70 мэтраў удаўжыню і 38 ушыркі з мінарэтамі на кожным рагу моцных съценаў. Калісці гэта была вялікая царква Св. царыцы Алены. Уніз, у пахавальную пячору Махпэл, што была куп-

леная Аўраамам за 400 сіклей срэбра ў Эфрона Хэтэяніна, цяпер пушчаюць адно магамэтанскіх сьвятараў — імамаў. Але надмагільныя падпісы і пліты пахаваных патрыярхаў можна добра бачыць з паверху, даступнага ўсім. Агромністая каменныя саркафагі пад дарагой шаўковай матэрэйяй, зялёнай для мужчынаў і чырвонай для жонак, робяць вялікае ўражанье на ўсіх. Места Хэўрон шануецца магамэтанамі ня менш за сьвятыя для іх Мэку й Мэдыну.

Таму ў месца колішніх дубровы Мамрэ на адхонных лажбінах, што цягнуцца аж да Міжземнага мора на заход ад Хэўруну, шануецца ўсімі вернікамі. Цяпер заместа дуброваў — найбольш ўзаараных палёў. Час, дажджы й ветры зьдзымухваюць глебу, агаляюць вапняковыя камяні. Дзе-нідзе сярод пустынных узгоркаў відаць рэшткі былога раскошы — невялікія сады масліны й вінаграднікі. І вось тут, на паўночным схіле аднаго з узвышшаў, цудам уцалеў да нашага часу адзін дуб з часоў... якіх бы Вы падумалі?.. з часоў Аўраама! Так, гэта не памылка друку, дарагі чытач! Менавіта, з ЧАСОЎ АУРААМА... З тых незапамятных біблейскіх часоў, калі перад сваім шатром Аўраам пабачыў трох дзівосных вандроўнікаў. Можа, гэта якраз і ёсьць той Дуб, які даваў засень Аўрааму ў той цудоўны момант, бо, паводле Святога Пісъма, ён сядзеў у гарачы дзень каля шатра, калі пад паўднёвым сонцам удзень, калі яно там гэтак і смаліць, патрэбна было мець досьць засені. І вось роўна ўсе — і пасыядоўнікі Ісуса Хрыста, і верныя запаветам Магамета, і дбайнікі Закону Майсея — з адолькавай руплівасцю сцівярджаюць, што гэта якраз той самы Дуб, каля якога стаяў Аўраамаў шацёр, калі адбылося Божае Зьяўшча.

Многія хрысціянскія пісьменнікі IV стагодзьдзя прыгадваюць аб Дубе Аўраама і паказваюць ягонае месца якраз там, дзе ён цяпер і знаходзіцца. Наш паломнік — суродзіч з XII стагодзьдзя, ігumen Даніла, пісаў: «Ёсьць жа Дуб Святы побліз дарогі... направа стаіць на высокім узвышшы. Дуб ні надта высокі, шурпаты вельмі; галіны яго нахіленыя да зямлі... Ад тога Дуба да Хэўруну — дзіве вярсты».

Тое, што Мамвыйскі Дуб ня выдаўся Данілу вельмі прыгожым, зусім зразумела. Палестынскі дубы вельмі адрозніваюцца ад нашых беларускіх. Хэўронскі дуб належыць да асаблівага, г. зв. каменнага дубу. Ён мае маленкія лісточкі, жорсткія, выцягнутыя накшталт яйка, зь безылічай, як у піле, зубчыкаў. Палестынскі дуб зялёны круглы год. Але ягоныя невяліч-

кія жалуды сьведчаць, што гэта сапраўдны дуб. Яны бадай што нічым не адрозніваюцца ад эўрапейскіх жалудоў.

Такім чынам, Мамвыйскі Дуб — гэта адзіны цяпер жывы сьведка Богазьяўлення прабацьку Аўрааму. Таэмныя Падарожныя спушчаліся ў Хэўронскую даліну. Аўраам, седзячы ў засені пад дубам у дзённую гарачыню, пабачыў іх на схіле гары, дзе цяпер выбудаваны расейскі сабор і манастыр. Архімандрит Антанін купіў ту юную дзялянку з дубам ад Хэўронскага жыхара Ібрагіма Шалудзі за тры тысячи франкаў 1 лістапада 1868 г. і замацаваў яго за Рускай Праваслаўнай Духовай Місіяй. Адразу тая дзялянка зямлі была абнесена сцяной, каб зберагчы сьвятое дрэва ад фанатыкаў-мусульманаў, якія маглі помсціцца падпалам, і распачата будаўніцтва Дому паломнікаў на паўночным схіле гары, крыху вышэй Свяшчэннага Дуба. У 1874 г. дом той адчыніўся для прыйма паломнікаў. З таго дому добра відаць Хэўронскую даліну, частка гораду Хэўрону, мячэць над пячорай Махпэл з грабніцамі прабацькай. На далёкім Захадзе ледзь сінега ў шэрым тумане Міжземнае мора, да якога яшчэ сотня кіляметраў.

Праваслаўная Духовая Місія і далей купляла суседнія дзялянкі ад арабаў аж да самай рэвалюцыі 1917 г. Такім чынам, ейныя ўладаны разрасліся аж да 72 тысяч і 355 квадратовых мэтраў. На тэй зямлі цяпер цвітуць вялікія вінаграднікі і агароды для манаскай браціі. У 1906 г. распачалі будаваць вялікую царкву, якую і закончылі ў 1925 г. Сам патрыярх Ерусалімскі Даміян асьвяціў яе ў імя Св. Прабацькай, а ейныя бакавыя алтары — у імя Св. Тройцы (правы) і ў імя Св. Міколы (левы).

Цяпер там жыве колькі манахаў, што аховаюць месца і служаць у царкве Св. Праайцоў. На трэці дзень свята Пяцізясяніцы каля Мамвийскага Дубу адбываецца Божая служба ў гонар зьяўлення Прасвятой Тройцы.

Сам жа Дуб абнесены ўздоўж падножжа каменнай сцяною. Вакол яго зроблены жалезны навес, пад якім адбываюцца мітрыяды. Да ствала прыматацаваная ікона Прасвятой Тройцы. Уся пляцоўка вакол Дубу агароджаная жалезнымі кратамі.

Каржакаваты ствол тога Дубу за колькі тысячагодзьдзяў стаўся такім грубым, што разьдзяліўся на колькі ствалоў. Некаторыя з іх ужо памерлі або былі зламаныя бурай. Але колькі сукоў асяродкавага ствала яшчэ ўсё жывуць, пакрытыя густым лісцем, і даюць штогоду багаты ўраджай жалудоў.

Усевалад Ціхановіч колькі разоў абышоў агароджаную пляцоўку, над якой горда ўзвышае сваю зялённую галаву Святы

Дуб. Ён пільна ўглядаўся ў зялёна-рудую карону над галавой. Праз лісцьевую сетку сьвяцілася блакітна-чыстае неба. Таполі па той бок агарожы стаялі ціхімі сьвечкамі, ня краткочы анічуць лісьцем. Усё вакол выглядала нібыта заварожаным Божай цішынёй. Сама вечнасьць, здавалася, запанавала тут, а над ёю жывым выяўленнем тога дыханьня адвечаць ўздымайся ўгору сваім жывым, так жывым, як і тысячы гадоў таму назад, зялёным лісьцем. Усевалад доўга ня мог запыніць свайго ўзрушаньня — магчымасцю адчуць пульсаванье жывога жыцця з глыбіні вякоў і тысячагодзьдзяў. Яму здавалася, што ён чуе, як грукочуть па карэньях тога дрэва сокі зямлі, што ішлі з самых нетраў старога часу й пайлі ім прабацьку ўсіх дрэваў, што аздаблялі тое ўзвышша. Усевалад беражліва клаў на руку леташнія пажаўцелыя ад часу й дажджу жалудкі. Ягонае сэрца съціскалася жalem да тых сьвятых дароў, якіх гэтак шчодра раскідаў па зямлі Святы Дуб. І ён рупліва пачаў зьбіраць іх у мяшэчак, каб завезыці на той бок акіяну, дзе яны яму будуць заўсёды соладка прыгадваць тыя часіны, калі стаяў беспасярэдне каля тога Дубу.

Тымчасам усіх запрасілі ў царкву памаліцца. Прайслі дарогаю пад вінаграднымі дрэвамі, што цяжкімі гронкамі навісалі скрэзь і закрывалі ад неба паломнікаў суцэльнім парасонам. Дзе-нідзе гронкі пукатага вінаграду зьвісалі гэтак нізка, што краналіся галоў падарожных. Гэтак нібыта і прасіліся, каб чыясьці рука сарвала іх. Дзе-хто і спакусіўся быў тым плодам, употай ад іншых разжоўваў ціхама салодкія ягадзіцы. Мяркуем, што на гэты раз паломніцкія «Адамы і Евы» не ўпадобілі прабацькам, якіх д'ябал здолеў спакусіць і ў грэх увесыці.

Пасыль агляду цудоўнае царквы і маленьня ў ёй госьці былі запрошаны ў манастырскую трапезную. І трэба прызнаць, што на гэты раз пачастка пераўзышла ўсе чаканьні. Паломнікаў звычайна ў манастырох стараючыя пачаставаць як мага лепш. Гэтак было на Элеоне, у Гефсімані, Віфаніі і іншых месцах. Манашая брація ўсюды і заўсёды рада прымаць паломнікаў і дзяліць з імі хлеб-соль. Але тут каля Дуба Мамвыйскага брація гэтак пастаралася, што пакінула незабыўны ўспамін на ўсё жыццё. У часе ёе ігумен манастыра чытаў тэкст на тэмы сьвятых падзеяў тых месцаў.

Запамяталася агульнае ўзвышанае рэлігійнае пачуцьцё, што ахапіла ўсіх гасьцей. Да добраға настрою прычынілася асаблівае самаробнае вінаграднае віно, якім колькі хто жадаў частаваўся кожны.

У канцы манахі нават прапанавалі ўзяць з сабою па пляшцы тога віна. І Усевалад пазней шкадаваў, што не скрыстаў з тае нагоды. Гэта ж было такое віно, ад якога не п'янее чалавек, але чым больш п'е яго, тым больш вясёлы і ўздымны настрой апанаўвае яго. Галаве было ад яго лёгка, нагам ня цяжка, а на сэрцы лагодна й гэтак добра, што хochaцца, здаецца, увесы сьвет абняць і ўсім дараваць усе колішнія і заадно і прышлія крыўды. Так, гэта сапраўды хрысьціянскае віно і, магчыма, падобным віном некалі частаваў Ісус Христос сваіх вучняў у часе Тайной Вячэры на Сіёне, казаў: «Пийте от нея всі: сіа есть кров Моя, яже за вы и за многія изливаемая во оставленіе грехов».

І калі цяпер Усевалад Ціхановіч згадвае багацце трапезы каля Дубу Мамвыйскага і параўноўвае з абставінамі ў бяднейшым манастыры Прароднага Георгія Хазэвіта па дарозе зь Ерыхону ў Ерусалім, ягонае сэрца міжвольна съціскаецца жalem. Там бедныя манахі ў закінутым высока й далёка ў пустынныя горы былі адно ў стане вітаць паломнікаў гучным звонам. Іхныя старыя лядаштыя рукі ўсё ж неяк здолелі з высокай надгорнай званіцы агаласіць прастору рэхам рознагалосых званоў.

Той тады звон горнае царквы Хазэвіта напоўніў сэрцы паломнікаў глыбокай удзячнасцю і спагадай да гасцінных, закінутых у іншы сьвет дзеля іншага праведнага жыцця, манахай пустыннікам.

Яны спатыкалі гасьцей тэю сольлю-хлебам, які яны адно й мелі. Іхны звон прагучэў у сэрцы вешчуном-благавестам, за які ўсе, і Усевалад Ціхановіч асона, былі ўдзячныя. Праўда, ня шмат цяпер знайшлося аматараў сяліца там. Цяпер там і дзясятка манахай не набярэцца. Адно колькі іх адважылася пасяліцца над горным патокам Харафа, які ўзімку з шумам і грымотным стукам нясе свае імклівія воды ўздоўж глыбака пра-капанага яру. Туды яшчэ ў біблейскія часы прышоў быў смуткаваць і маліцца несуцешны Іаакім з роду Давідавага, якому за бяздзетнасць сьвятары не дазволілі прыняць ахвяру ў храме. Яго тут наведаў Анёл Гасподзен і абяцаў яму нараджэнне Благаславёной дачкі. Праведнік Іаакім вярнуўся да жонкі і хутка займеў дачку Марыю. А Св. Ганна пазней малілася з колькімі набожнымі жонамі ў Кутылійскай цясыніне й жыла там пустынніцай. У V стагодзьдзі там знайшоў быў сабе прыстанішча пасыль пакланеня Ерусалімскім сьвятыням сучаснік Савы Асьвячонага, Прароднік Іаан з Эгіпту. За ім і была створаная тут Хазэвіцкая лаўра, а самога Іаана празвалі Хазэвітам.

У старыя гады адзін ён быў за эпіскапа кесары Палестынскай, але аддаў перавагу сваёй лаўры, дзе й памёр у Госпадзе.

Лаўра тая асабліва павялічылася за часоў Георгія Хазэвіта, у VI—VII і VIII стагодзьдзях. Ягоная грабніца да сяньня паказваецца, і манастыр носіць ягонае імя. Ён колькі разоў разбураўся дзікім плямёнамі. Грэцкая патрыярхія ў 1880 г. канчальна аднавіла яго ў выглядзе, падобным да манастыра на Саракадзённай гары. Манастырскія кельлі і храм высечаныя цалкам у скале на вышыні ў 25 мэтраў над ручвом страшнага ўзімку і бязводнага ўлетку патока.

Ад старажытнай лаўры засталіся маастацкія фрэскі з абразамі жыція Прав. Іаакіма, магільня Прап. Георгія, мазаіка IV—VI стагодзьдзяў. Над дахам сучаснае царквы, побач блакітнага купала і стройнай вежы каланчы, на горным схоне — пячора Сьв. прарока Ільлі. Тут ён жыў, калі Ізраільскі цар Ахава загадаў яму пакінуць Самарыю і «схавацца калі патоку Хорафа, што насупраць Ярдана». Тут Сьв. Ільлю карміў воран. У пячоры стаіць вялікі абраз прарока Ільлі, які прымое ежу ад ворана. Цікава, што й да гэтага часу плойма воранаў заўсёды кружыцца над тым узывшчам.

Месца манастыра Прап. Георгія Хазэвіта надзвычайна цікавае і асаблівае. Трэба доўга ісці да яго горнаю камяністую сцежкаю, да перакінутага праз глыбокую цясьніну каменнага маста. Унізе пакінуты млын зарос дзікаю травою і кустамі. Шуміць паціху бягучая вада па каналу аж у Ерусалім. Даехаць сюды можна адно на восьліку або пеша. Сыцяжынка ўвесь час бяжыць побач круглога яру, і трэба быць асьцярожным, каб не зваліца ў бездань.

Уздоўж усюхонных скалаў і да сяньня яшчэ жывуць дзе-нідзе пустэльнікі ў пячорах. Відаць пратаптанія сцежачкі ўздоўж адхонных кручай. Надворны бок пячоры звычайна зачынены драўлянымі дзъверцамі пад крыжком. Зь іх спушчаюцца ўніз вяровачныя лесьвіцы, часта адзіны спосаб дастацца ў хаціну такога пустынніка.

Прыходзіцца дзвівіцца, чым яны жывуць, калі нідзе ніякіх адзнакаў абробленае зямлі ці якіх гародчыкай. Відаць, патрэбы свае зводзяць да мінімуму. Але гэткім способам самаізалявання ад грэшнага съвету яны ратуюцца ад сусветнага наступу сучаснае Садомы й Гаморы. Кажнаму сваё. Нам, людзям съвецкага жыцця, бачыцца іншая дарога служэння Госпаду Богу. Мы стараемся праводзіць Божыя законы ў самім жыцці. Але

няма патрэбы адмаўляць і права пустынніка собскім дарогамі ісці да Бога.

Дарэчы, знайшоў у манастыры Хазэвіта прытулак сваёй Багалюбнай душы й адзін чалавек, казак з Дону. Каб хоць нешта здабыць на пракармленне, ён расчыняе перад паломнікам сундучок з чэрапам чалавека і прапаноўвае цалаваць яго як аднаго з святых падзвіжнікаў Грузіі. Ад пацалункаў той чэрап ужо аж блішчыць. Вернікі ў чарзе падыходзяць пакланіцца тому Святыому, цалуюць і кладуць далиры на скрынку. Казак кожнага запэунівае, што адна думка аб tym падзвіжніку наводзіць на спакой і пасяляе ў душы съветлья надзеі.

«Кажны чалавек зарабляе свой хлеб адно яму даступнымі сродкамі», — думаў пра тога казака Ўсевалад і паклаў яму свайго даляра на куфэрак. «Няхай яму Бог даруе ягонае вынаходства. Жыць жа яму неяк трэба і на тэй гары, куды яго закінуў лёс у ролі інака й дзе ён цешыцца той нямой цішынёй, у якой адно найлепш і слухаць голас Усявышняга і ратавацца ад наступу сатаны. I Бог яму, я пэўны, даруе тыя нявольныя грахі, ад якіх людзям зла ня робіцца, а беднаму інаку падмога вялікая. А часам, можа, і на дабро пойдзе, калі чалавек вераю лечыць злыдні, што перасьледуць яго?»

Немагчыма пералічыць усе манастыры ўсіх веравызнаньняў на Святай зямлі. Іх значна больш, чымся паломнікам даводзіцца за два тыдні наведаць. У кожным зь іх па-свойму, на сваёй мове і паводле сваіх традыцый, праславяюць Бога і пропаведуюць хрысціянскі шлях жыцця. Гэта заўсёды радуе і натхніе паломнікаў і ўсіх, каму дарагія Вялікія Хрыстовыя запаветы. Адно ў наш час наводзіць на сумныя развагі: немагчымасць папаўнення манахаў у праваслаўных манастырох вядзе да ўсё большага і большага скрачэння іх ліку. Старыя манаҳі паступова паміраюць, — дарма што іх век звычайна даўжэйшы, чымся людзей съвецкага жыцця. А на змену ім прыходзіць вельмі і вельмі мала. Вялікая крыва іхняга заўсёднага папаўнення з праваслаўнага славянства цяпер бадай што зусім запынілася ў выніку захопу ўлады ваяўнічымі бязбожнікамі. А маленъская Грэцыя, адзіная цяпер у вольным съвеце праваслаўная эўрапейская дзяржава, ня ў стане запоўніць усе вакансіі ў праваслаўных манастырох Палестыны. Таму праваслаўнія манастыры арабскае Палестыны запоўненыя далёка не на поўную магчымасць. Часам там, дзе магла быць сотня ці больш манахаў, жыве адно які дзясятак, а часцей і таго менш. А ў ізраільскай частцы Палестыны і таго горш. Ізраільскі ўрад

не дазваляе наагул прыижджаць манаҳам з-за мяжы і асяляща ў манастырох. Разылк прости: з часам старыя манаҳі адзыдуць у лепшы съвет, а манастыры з-за адсутнасці жыхароў адзыдуць да дзяржаўнае маёмыці. Цяжка манастыром і з сродкамі: адзіная крыніца папаўнення касы — ахвяры паломнікаў. Дабрабыт і лёс манастыроў тых у значнай ступені залежыць ад добрага сэруца кожнага хрысьціяніна ў съвеце і ўсіх нас.

XII. У ПАТРЫЯРХІ ЕРУСАЛІМСКАЙ

«Паўстань, съяціся, Ерусалім, бо прыйшоў съвет твой, і слава Гасподня ўышла над табою. Уздымі вочы твае і паглядзі вакол: усе зьбірающа, ідуць да цябе...»

Iсаія 60, 1, 4

Улетку 1966 г. праваслаўная група паломнікаў, зь якою езьдзіў у Палестыну аўтар гэтых нарысаў, была асабліва ўражаная згуртаванасцю і салідарнасцю ўсіх удзельнікаў, съватароў і вернікаў. Усе з цеплынёю на сэрцы прыгадваюць той энтузіазм, зь якім наведваліся съвятая месцы, і туу дапамогу і прыём, зь якім іх сустракалі ў патрыярхце Ерусалімскім і на месцах. Нельга забыць тае радасці і любові, якая съяцілася ў тварах архімандрыта Дзімітрыя — начальніка Духоўнай Місіі ў Ерусаліме, радаснага малебну і сълёзай у вачох, калі паломнікі слухалі съпяванье маладых арабак, вучаніцаў Віфанскае школы, і манашак Гефсіманскія съвятліцы.

Назаўсёды панесылі ў сваёй удзячнай памяці паломнікі абраз сапраўднае, хрыстовае дапамогі брату ў Хрысьце. Адзін з паломнікаў, благачынны Філядэльфійскай акругі, протагерэй Мікола Сянкоўскі цяжка захварэў, быў часова пакладзены ў шпіталь на Элеоне, а пасля самалётам вывезены назад у Амерыку. І вось, напярэдадні ягонага звароту ў ЗША, ён быў сабораваны эпіскапам Мэфодыем і ўсімі съвятарамі. Пасля гэтага зварушлівага тайнства хворы на насілках быў унесены ў храм Гасподні і пад съпяванье велікодных трапароў быў паставлены на падлозе каля самага Гасподняга Гробу. Зь съяззамі вялікага замілаванья хворы мог дакрануцца да Святога Ложа, памаліца і выкананец найвялікшы абраад кожнага паломніка. Затым яго паднесылі да Каменя Памазанья і далі змогу дакра-

нуцца і памаліца на Галгофе. Хавальнік Гасподняга Гробу ігумен Данііл дазволіў і дапамог хвораму прыкласыці да съвятыні Рызынцы. Зь нязвычайнай цярпілівасцю і дзівутоднай мужнасцю пакутнік развітаўся з паломнікамі, для кожнага знайшоўшы асобна слова міласці і ласкі. Ніколі не забудуцца жартлівыя слова хворага съвятара. Лежачы на насілках, ён яшчэ знаходзіў змогу жартаваць:

— Вось бачыце, я маю перавагу перад іншымі. Усе вы на собскіх нагах наведваце гэтая жыццяцідайныя месцы. А мяне нясусь, як пана, ды яшчэ ўслугу ўваюць.

Усе мы надзвычайна цешыліся з тae прычыны, што хвораму далі змогу пабачыць тое, дзеля чаго ягонае струджанае цела пакрыла было гэткую адлегласць праз акіян і ўсю Эўропу, што не прайшла дарэмна ягоная мара пабачыць у жыцці Святая мясціны. Пабачыў-такі, дарма што ў вельмі ў вельмі крытычны час жыцця. Усіх надзвычай цешыла съведамасць выкананага абавязку, радавала брацкая дапамога і хрысьціянская спадлівасць.

Кажны дзень на Святоі зямлі прыносіў богалюбівым паломнікам усё новыя доказы неўміручае Хрыстовае любові і асаблівай увагі да шукальнікаў Божае праўды. У дзень першага пакланеняня Гасподняму Гробу 15 ліпеня для іх адбыўся адмысловы прыём у Троннай залі патрыярхii. Блажэнны патрыярх Ерусалімскі Венядзікт з сапраўднаю любоўю прыласлаўных паломнікаў. Ён шчыра радаваўся, што колькасць іх штогодне ўзрастает, і выказаў пажаданьне, каб у будучым годзе іх было ўдвай больш. Ён ахвотна даў дазвол на наведаньне ўсіх Святых месцаў, багаславіў уладыку Мэфодыя з Парыжу і прыбылых зь ім восем протагерэйў адбываць літургію каля Гасподняга Гробу на Галгофе, у Віфлееме, каля Гробу Божай Маці і ўсюды, дзе ўладыка пажадае.

У дапамогу паломнікам суправаджаць іх па Святых месцах патрыярх Венядзікт прызначыў іх вернага сябру, любімага і аўтарытэтнага архімандрыта Феадосія — ігумена Віфанскай Жаночай съвятліцы. Дарэчы, частка паломнікаў і жыла ў кіраваным ім манастыры, а частка ў інтэрнаце Віфанскае школы. Прыемнасць і сардечнасць прыима паломнікаў у патрыярхii была замацаваная інтymнаю бяседаю з самім патрыярхам і кожнаму паднесенай чаркай смачнага віна, як і частаваньнем усходнімі салодкімі ласункамі.

Немалым здавальненнем было для паломнікаў агляданье ўнутраных пакояў патрыярхii з безылічай фатадымкаў цар-

коўнага жыцьця Ерусалімскае патрыярхіі. А напярэдадні ад'езду паломнікаў з Палестыны Блажэнны патрыярх Венядзікт зноў прыняў іх, на гэты раз у летній рэздэнцыі ў Малой Галілеі. Гэта менавіта там незадоўга да гэтага адбылося гістарычнае спаканьне Папы Рымскага з Сусветным Патрыярхам Афінагорам. Прыемна было пачуць там ад патрыярха Венядзікта запросіны ўладыку Мэфодью зноў наведаць з групай паломікаў Святыя месцы. Патрыярх уласнаручна ўзнагародзіў Правялебнага эпіскапа Мэфодыя і восем сіяянтароў-паломнікаў адмысловым мэдалём, адчаканеным з нагоды перанясення мошчаў Св. Савы Асьвячонага з Вэнэцыі ў ягоную даўнюю лаўру на Святой зямлі. За асаблівія заслугі ў справе дапамогі Святым месцам сакратарка Парыскага Палестынскага Камітэту была ўзнагароджаная Крыжом з кавалкам Жыватворнага Крыжа Гасподняга. А ўсе паломнікі атрымалі ад Блажэннага патрыярха Венядзікта адмысловы дыплём — пасьведчаньне паломніцтва ў Святую зямлю. Тут ніжэй падаецца арыгінальны ангельскі тэкст такога пасьведчаньня, выданага на імя аўтара гэтих нарысаў.

The Holy Sepulchre
CERTIFICATE OF PILGRIMAGE

The undersigned the Very Reverend Archimandrite Germanos, Guardian and Superior of the Church of the Holy Sepulchre, hereby certifies that Dr. Vladimir Seduro has duly visited the Church of the Holy Sepulchre of our Lord and Saviour Jesus Christ and the other Holy Shrines within the Basilica of the Holy Sepulchre and as a Pilgrim has made therein his pious devotions on this the 15th day of July in the year of Our Lord One Thousand Nine Hundred and sixty sixth; Whereof this Certificate signed and sealed in the Holy City of Jerusalem is a Witness.

We pray and beseech the Almighty and Eternal God that He will bless and save this Pilgrim, preserving him from all evil and danger; and that He will guide and strengthen him in the way of Piety and Holiness, so that he may take his part in the building of Christ's Kingdom of Earth.

(Seal) (Signature)
Guardian of the Church of the Holy Sepulchre

XIII. ПЕРАМОГА ДУХУ

«Ісус Хрыстос перамагае...»
3 падпольнага выдання

Ніколі не сатрэцца з памяці той вечаровы перадзакатны час, калі паломнікі азіралі заліты зырка-чырвонымі пасмамі заходзячага сонца белакаменны Ерусалім. З гары Малой Галілеі патрыяршай летній рэзыдэнцыі ўесь Ерусалім, і арабскі, і ізраільскі, ляжакі рэльефна, як на далоні, і нібыта песьціўся ў апошніх промнях сонечнага дня. Манахі называлі многія добра бачныя і знаныя будынкі па тым баку мяжы. Даўгою высоکаю каменнаю выгінастаю градою разылёгся будынак ізраільскага парлямента. Яго абступалі гістарычныя прысадзістыя камяніцы, што помніць і носяць рубцы на сабе розных часоў і зъменаў уладальнікаў. А там жа сярод іх ці мала і такіх, пад якімі ляжыць таксама зямля, выхаджаная і ўтаптаная ступнямі Хрыстовых вучняў і нат' самім Збавіцелем.

Балела сэрца і становілася сумна, што выхаджаная Хрыстом і палітай яго кроюю зямля цяпер ляжыць падзеленая паміж двума варажнечымі табарамі. І няма наразе нікіх палітычных лекаў на туую варожасць. Колькі сьвет ні стараецца перашкодзіць разыдзьмухванню штучнага пажару на той дзялянцы, яму ўдаецца адно прыпыніць той агонь нанейкі час, а ўсярэдзіне ён тлее і дае раз-паразу ведаць пра сябе выбухам усё новых і новых забойчых дзеянняў з абодвых бакоў. Слухаючы тлумачэнні бакоў у Аб'яднаных Нацыях, цяжка разабрацца, хто вінаваты. Кажны раз разгляд той не дае вынікаў, і справа каторы раз зноў кладзеца пад сукно.

«І мусіць так будзе яшчэ доўга-доўга, пакуль людзі ня зьвернутца да адзіна правільнага сродку вырашэнняя спрэчак пад Божаму: дараваць адзін другому ўсе крыйды і пачаць жыць пановаму зь любоўю і ласкаю да кожнага, як вучыў Збавіцель. Гэта-ж ён і праліў свою высакародную кроў у імя такога пагаднення людзей», — думаў тады там Усевалад Ціхановіч, седзячы на невысокай пашчэрбленай сцяне, што адлучала з заходу сад высокіх магутных дрэваў патрыярша рэзыдэнцыі ад прасторы няведама каму належачых выгаральных і пажоўкльых узгоркаў ніжэй.

І яму тады на Святой зямлі прыгадаўся Святы Іаан Златавуст з залатымі словамі: «Чаму ж ты ня здолыны дараваць крыйду свайму ворагу? Зъмяні свой нораў: калі ты злосны, старайся

быць рахманым; калі помсылівы, ня помсьці; любіш абгаворваць і пляткарыць — устрымайся, і г. д. Рабі ў дні паства большадобра, будзь спагадлівым да людзеў, ахвотней дапамагай тым, хто патрабуе дапамогі, маліся больш дбайна, цяплей, і г. д.». А Прападобны Серафім вучыў здабываць Святы Дух Божы і тым агнём распальваць сэрцы і чэрава, раіў зьвяртацца да пакаяння і малітвы, скарыцца ў вызнаныні чалавечых грахоў. И вось каб усе людзі ўсъвядомілі сябе грэшнымі, вінаватымі перад усімі, за ўсе быўля ѹ сучасныя грэшныя дзеі, дык лягчэй бы было і міру дасягнуць. А тут, на Святой зямлі, веліч Хрыстовых чыноў, значэньне ягонае пропаведзі любові і дараваньня асабліва пераканаўчыя. Бадай што дзьве тысячы гадоў Святыя месцы стаяць надзейнымі вартайнікамі вялікіх запаветаў і перамаглі шмат варожых разбуральных стыхіяў. И яшчэ выступаць ці мала наскокаў, бо ў рэшце рэштаў Хрыстос заўсёды перамагае. Сучасныя дасягненыні навукі давялі, што матэрыйя, у якую гэтак сълепа верылі матэрыялісты-бязбожнікі і якую яны з часоў Маркса абагаўлялі, ёсьць нічым іншым, як відам энэргіі, г. зн. паходзіць ад Сілы, Волі, Духа, іначай кажучы, ад Бога. И цяпер, магчыма, як ніколі раней хрысьціянене мусяць яднацца, знаходзіць аднаверцаў у Божую праўду. И Святая зямля становіць сабою важны стымул у хрысьціянскім адраджэнні і духовым уздыме нашага часу.

На зваротным шляху зь Святое зямлі 30 ліпеня паломнікі знаходзіліся на пераплаве «Аўсонія», які зьбіраў іх зь Бейрута і цяпер пад гарачым эгіпецкім сонцам запыніўся ў Александры. Паяжджане павыходзілі на палубу і, абапершыся на поручні, дзвіваліся на ўсходнюю экзотыку. Унізе ў порце гарланілі сотні розных разношыкаў-гандляроў. Кажны з іх намагаўся прыцягнуць увагу да свайго тавару, выхваляючи яго на ламанай ангельскай, французкай або прости на арабскай мове. Кажны з іх уздымаў высака свае рэчы, гучна шчоўкаў замкамі валізак, пstryкаў пальцамі, ляскаў зубамі, каб вылучыць іх перад іншымі. Фокусынікі чаравалі дзецюкоў і жанчын удалымі хітрыкамі, глыналі зьмей, птушак, трусоў, каб пасъля нечакана вымаць іх зь іншых кішэніяў. Глыналіся кінжалы, нажы, галубы, агонь. Усьлед за гэтым выстаўляліся шапкі для падачкі. Зьверху сыпаліся далавах «квотэры», «даймы», «нікелс».

З палубы пераплава «Аўсонія» чулася наша гаворка. А побач недалёка ад «Аўсоніі» стаяў вялікі савецкі пераплаў «Фэлікс Дзяржынскі». Адтуль чулася расейская мова, на палубе мітусіліся гаваркі жанчыны, на зямлю сыходзілі дзябёлы мужчы-

ны з задзірыстымі паглядамі на съвет. Гэта былі савецкія інжынеры й тэхнікі, што ехалі будаваць электра- і гідрастанцы «свяжу» Насэру.

І вось гэтае спатканье каля эгіпецкіх берагоў горсткі пра-vaslaўных паломнікаў — носьбітаў духовых багацьцяў — з прадстаўнікамі сучаснай матэрыялістычнай Рәсей — тэхнічна багатай, але духова пустой, зьбененай, было асабліва сымбалічным. Гэта была фактычна сустрэча двух супрацьлежных съветаў: Высокага Святу Святога Духу і съвету абагоўленай паганскаяй матэрый.

Дух супраць Матэрый! Хто пераможа ў даўгім спусташаўчым спаборніцтве?

Для Ўсевалада Ціхановіча цяпер, пасъля наведаньня Святое зямлі, іншага адказу на гэтае пытаныне ня было. Ён упэўненна і пераканальна прамовіў уголас:

— Пераможа Дух! Хрыстос Уваскрас!

*Студзень-люты, 1967
Трой, Нью-Ёрк*